

DIZUNENGI PLATFORMA

Vash o alosaripja 2007

PLATFORMA CIVILE
për zgjedhjet në Kosovë 2007

CIVIL PLATFORM
for 2007 Kosovo elections

GRAĐANSKA PLATFORMA
za izbore 2007

Financirime kotar:
Financuar prej:
Financed by:
Financirano od:

SOROS

Fondacioni i Kosovës për Shoqëri të Hapur
Kosovo Foundation for Open Society

DIZUNENGI PLATFORMA
Vash o alosaripja 2007

PLATFORMA CIVILE
për zgjedhjet në Kosovë 2007

CIVIL PLATFORM
for 2007 Kosovo elections

GRAĐANSKA PLATFORMA
za izbore 2007

...Edukipe...Iranipe thaj reintegripe...
...Registripe thaj dokumentja...Politikuno kotorleipe...

...Arsimi...Kthimi dhe riintegrimi...
...Regjistrimi dhe dokumentet...Pjesëmarrja politike...

...Education...Return and Re-integration...
...Registration and Documents...Political participation...

...Obrazovanje...Povratak i reintegracija...
...Registracija i dokumenta...Političko učešće...

NAJSIPJA

Centro vash mashkarthemutno integripe (CMI) najs kerela vash o dumodeipe e savore organizaciengje kola azhutinde ano gatisaripe akala Dizunenga platformako, vi e Kosovaka fondacija vash phravdo malipe (KFOS) vash olengo financialuno azhutipe.

Amaro najsipe djala vi e vasne biraipkane organizaciengje kola lena kotor ano Forumi e Kosovake Romengo, Ashkaliengo thaj Egipchajnengo, vash olengo dumo deipe thaj azhutipe.

FALËNDERIMET

Qendra për Integrim Ndërkombëtar (QIN) shpreh mirënjohje për mbështetjen e të gjitha organizatave dhe individëve të cilët kontribuan për zhvillimin e kësaj platforme civile, përfshirë edhe Fondacionin Kosovar për Shoqëri të Hapur (KFOS) për mbështetjen e tyre financiare.

Në mënyrë të veçantë falënderojmë organizatën e ripërtërirë joqeveritare të mbledhur në kuadër të Forumit të Romëve, Ashkalive dhe Egjiptianëve të Kosovës për mbështetjen dhe kontributin e tyre shumë bujare.

ACKNOWLEDGMENTS

Center for International Integration (CII) gratefully acknowledges the support of all organizations and individuals who contributed for development of this Civil platform, including Kosovo Foundation for Open Society (KFOS) for their financial assistance.

Our thanks are extended in particular to the renewed non-governmental organization gathered within Kosovo Roma, Ashkali and Egyptian Forum for their unselfish support and contribution.

PRIZNANJA

Centar za međunarodnu integraciju (CMI) se zahvaljuje na podršci svim organizacijama i licima koja su doprinela pripremanju ove Građanske platforme, uključujući i Kosovsku fondaciju za otvoreno društvo (KFOS) na njihovoj finansijskoj pomoći.

Naša zahvalnost se upućuje i značajnim nevladinim organizacijama okupljenih u Forum Kosovskih Roma, Aškalija i Egipćana, na njihovoj nesebičnoj podršci i doprinosu.

O ANDAR

TABELA E PËRMBAJTJES

TABLE OF CONTENT

SADRŽAJ

9

DIZUNENGI PLATFORMA

Vash o alosaripja 2007

35

PLATFORMA CIVILE

për zgjedhjet në Kosovë 2007

61

CIVIL PLATFORM

for 2007 Kosovo elections

85

GRAĐANSKA PLATFORMA

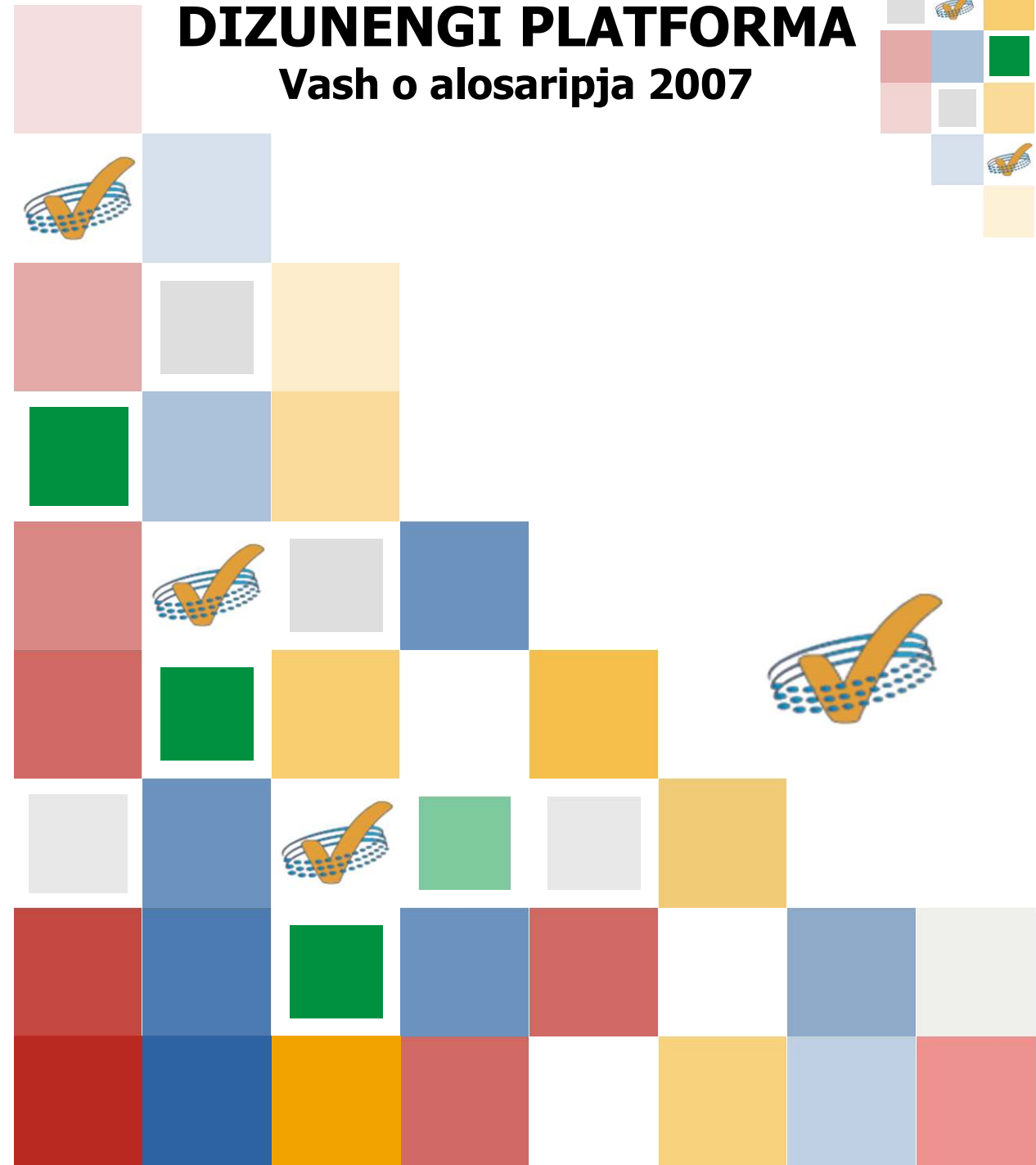
za izbore 2007

Centro vash mashkarthemutno integrije
Qendra për Integrim Ndërkombëtar
Center for International Integration
Centar za međunarodnu integraciju

DIZUNENGI PLATFORMA

Vash o alosaripja 2007

1. ANGLOVAKERIPE	... 13
2. PHRAVIPE (INTRODUKCIJA)	... 14
3. EDUKIPE	... 16
3.1 Momentaluni situacija ani Kosova	... 16
3.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)	... 17
3.3 Komparacija e aver themecar	...17
3.4 Nesave negativune refleksije e problemengo	...17
3.5 Rekomandipja thaj adjukeripja	...17
4. IRANIPE THAJ REINTEGRIPE	... 18
4.1 Momentaluni situacija ani Kosova	... 19
4.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)	... 19
4.3 Komparacija e aver themecar	...19
4.4 Nesave negativune refleksije e problemengo	...20
4.5 Rekomandipja thaj adjukeripja	...20
5. REGISTRIPE THAJ DOKUMENTJA	... 21
5.1 Momentaluni situacija ani Kosova	... 21
5.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)	... 21
5.3 Komparacija e aver themecar	... 21
5.4 Nesave negativune refleksije e problemengo	...22
5.5 Rekomandipja thaj adjukeripja	...22
6. POLITIKUNO KOTORLEIPE	... 23
6.1 Momentaluni situacija ani Kosova	... 23
6.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)	... 23
6.3 Nesave negativune refleksije e problemengo	...24
6.4 Komparacija e aver themecar	...24
6.5 Rekomandipja thaj adjukeripja	... 24
7. AKOMODACIJA THAJ NAFORMALUNE BESHIPASKE THANA	... 25
7.1 Momentaluni situacija ani Kosova	... 25
7.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)	... 25
7.3 Komparacija e aver themecar	...26
7.4 Nesave negativune refleksije e problemengo	...26
7.5 Rekomandipja thaj adjukeripja	... 26
8. BUTJARIPE THAJ EKONOMIKUNO ZORALIPE	... 27
8.1 Momentaluni situacija ani Kosova	... 27
8.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)	... 27
8.3 Komparacija e aver themecar	...27
8.4 Nesave negativune refleksije e problemengo	...28
8.5 Rekomandipja thaj adjukeripja	... 28

9. SASTIPASKE THAJ SOCIALUNE PUCHIPJA	... 28
9.1 Momentaluni situacija ani Kosova	... 29
9.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)	...29
9.3 Komparacija e aver themecar	...29
9.4 Nesave negativune refleksije e problemengo	... 30
9.5 Rekomandipja thaj adjukeripja	... 30
10. KULTURA, MEDIJE THAJ INFOMACIJA	... 31
10.1 Momentaluni situacija ani Kosova	... 31
10.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)	...31
10.3 Komparacija e aver themecar	...32
10.4 Nesave negativune refleksije e problemengo	... 32
10.5 Rekomandipja thaj adjukeripja	... 33
11. KONKLIZIJE	

1. ANGLOVAKERIPE

Akava dokumenti mothavela e buti e Romane, Ashkaljune thaj Egipchajnenge biraipkane organizaciengo kolen phiravgja o Centro vash mashkarthemutno integripe e komunitetjengo RAE ano Kosovako malipe.

Komunitetja RAE prekali akaja Dizunengi platforma bajrarena poro avazi thaj, anglo opiniononi e Kosovako thaj odolengo kola anena o bahamja vash i Kosova thaj avri, dena pere propozalja, problemja thaj mangipja.

Akaja platforma iklola ano periodi e intenzivune gatisaripjengo vash o kosovake alosaripja 2007. Akava mothavela o vasnipe e mothavde arakhipjengo thaj masengo kola, o nevo alosardo raibe, manglape te lel vash te lacharol i social-ekonomikuni situacija e komunitetjengi RAE.

Angloalosaripasko periodi sito o vaht vash i aktivuni mobilizacia e kandidatjengi kotar o komunitetja RAE. Akava mothavela o mol e komunitetjengo RAE vash o konkretune resja mase vash lacharipe olenga situacijako, kote shaj ka oven gatisarne te keren vakaripja e politikune partiencar thaj e neve alosarde raipaske instituciencar, sar ledeipe vash olenge vote thaj kova dela maj lachi situacija e kosovake malipeske.

Platforma dela o rekomandipja vash o lacharipe e situaciako e komunitetjengo RAE ani Kosova, kola special fokusingjona ano ofto sherune segmentja vash o kotorlipe e RAE ano malipe:

1. Edukipe;
2. Iranipe thaj reintegripe e IRL-ko (interno nashle manushengo);
3. Registripe thaj dokumentja;
4. Politikuno kotorleipe,
5. Akomodacija thaj naformalune beshipaske thana;
6. Butjaripe thaj ekonomikuno zoralipe;
7. Sastipaske thaj socialune puchipja, thaj
8. Kultura thaj medije.

Primaruno res akale dokumentesko sito te fokusingjon o mazhorancake thaj minoritetjenge phiravutne ano specifikune mangipja e RAE thaj te len kan vash o vasnipe olenga suksesuna integraciako thaj reintegraciako ano malipe.

Amen da godinipe vash savore politikune partie so, te sine kaj mangena buderi informacie thaj konkretune propozalja thaj mehanizmja vash "vazdipe" akala platformako, te khuven ano kontakti e Centroa vash mashkarthemutno integripe.

Bashkim Ibishi
(Baškim Ibiši)
Egzekutivuno Direktori

2. PHRAVIPE (INTRODUKCIJA)

Kana isito o lafi vash o Parlamentarune thaj lokalune alosaripja kola dikhlargjola te adikergyon ko 17-to novembri 2007., avutno efekti e leparde alosaripjengo ka ovelole hasari pedral o kosovako malipe ano periodi e 4 bershenge. Aykeha kay, Centro vash mashkarthemutno djamaipe (CMDJ) gatisarela pere aktivitetja ani mobilizacia e Kosovake dizunengi te aktivuni rola ano alosaripasko arakhiepe, sar ini rodlaripe e godorne alosaripaske programjengo kotar o kandidatja e politikune partiengo thaj biumlavde kandidatjengo vash o alosaripja, ani alosaripaski kampanja.

Centro vash mashkarthemutno integripe lansirinela " Dizunengi platforma" vash Kosovake alosaripja 2007 thaj identifikinela sherune problemja kolencar o Roma, Ashkalije thaj Egipchajna arakhlona ani Kosova. Centro vash mashkarthemutno integripe thaj vasne biraipkane organizacie e Romenge, Ashkalienge thaj Egipchajnenge kola siton ano mashkar e Kosovake Romane, Ashkalijune thaj Egipchajnenge Forumesko (ko lungjaripe e tekstesko Forumi) ande o realune resja thaj rekomandipja vash o alosaripe akale problemjengo.

Amen manga te dikha i Kosova sar than kote savore etnikune komunitetja djivdinena bizo dar, djivdinena jekhune shaipja thaj som kreirinena poro avipe.

Amen kotar o kosovake politikune partie thaj olenge kandidatja ajukera so bara sama te dikhen o rekomandipja thay resja e "Dizunenga platformako", te inkorporinen yekhune ano angle thaj palo-alosaripaske politikune programja thaj te den o prioritetja pere avute butjengo leindoj olen pi sama.

Sakova kotor e andripasko akala Dizunenga platformako isile res te kreirinen efikasune multietnikune konceptja ano programja e politikune partiengo. So buderi, Dizunengi platforma isil res o senzibilizipe e politikune partiengo ano idetifikime prioritetja e RAE.

Buderi bersha palo Kosovako konflikti, kosovake politikune partije lungjarena te fokusinen pere platforme ano mono-etnikune interesja thaj iklona ano sah aver chand. Amen olendar ajukera te shirden o akceptuipie e multi-etnikune thaj multi-kulturune phiravipjencar ano olenge politikune platforme, numaj te shirden te len pi sama i regrutacija e minoritetjengi ano pere politikune trupja thaj te gndinen ano phanipe e politikune koaliciengo e minoritarune politikune etniciteteja.

Olendar ajukera detaljuni shema olenge programjengo prekalu realune thaj phiravipaske planja, vash sakova akava res thaj rekomandipja.

Olendar ajukera so ka phiraven pere ofisial funkcije, kolenge ka da prekalu alosaripja, qaqipa thaj so ka oven gatisarde te len o pherdo politikuno godornipe vash olenge bahamja thaj butja.

Amen khara savore jenen kotar o komunitetja RAE te den dumo vash amare resja thaj rekomandipja, kola ka azhutinen ano zoralipe amare tentipjengo te mothava o som interesja thaj mangipja.

Akaja platforma isila res o fokusiripe ano angloalosaripaske diskusije vash o mangipja thaj ajukeripja e komunitetjengo RAE.

Amen ajkuera so kaj o nevo raibe ka promovinel thaj ka kerel buti vash o politike kola siton phangle e leparde problemjencar, sigjaripe e integripaske procesesko, iranipe thaj reintegripe e jenengo kotar o komunitetja RAE.

Kotar o alosarde reprezentja thaj avutno phiravipe ajukera may baro butikeripe ano demokrativune malipaske reforme na numaj lafjencar, vi e butjencar.

O mangipe e CMI (Centro vash mashkarthemutno integripe) thaj vasne BRO Forumesko RAE sito demonstrativuni artikulacija e dizunenge interesjengo RAE thay te rodingyol i godorni buti e avutne Kosovake Raipasko. Sheruni rig akala platformako sito o sistematikuno lacharipe e jivdipasko e RAE thaj odoleja vi e integracija olengi ano Kosovako malipe.

Ji ko 2011 ajukera:

- Deipe e pherde dumodeipasko vaj azhutipe e studentjenge kola siton ano skolupe prekalu stipendije, samatranduno gendo e studentjengo kola siton ano primarune fakultetja (Medicinako, Pedagogijako, Ekonomiako thaj Hako e politikune edukipasko);
- Te bajargjol o siklovnengo thaj studentjengo gendo kotar o komunitetja RAE, vash maj hari 20% ;
- Djamaimo thaj integrimo siklovipasko plani pe Romani chib, ano segmenti e Kosovake siklovipaske sistemsko;
- Bajardo gendo e registripe sikavnengo kotar o komunitetja RAE;
- Bajardo gendo e irande IRL (interno nashle manushengo) ani Kosova, thaj olengo integripe ano malipe;
- Bajardo gendo e registripe RAE kola nanelen pere dokumentja;
- Dende mehanizmja vash o kotorleipe e RAE ano organja vash leipe e politikune bahamjengo, ano lokaluno thaj centraluno nivo.
- Naformalune Romane beshipaske thana te khuyen ano Kosovake urbanistikune planja;
- Naprezentipe e naformalune beshipaske thanengo thaj dizjengo "kolibe" e RAE komunitetesko;
- Lachardi social-ekonomikuni situacija;
- Jekhune shaipja te len kotor ano institucije kola dena o bublik shaipja vaj butja;

- Bajardo gendo butjarnengo kola siton kotar o komuniteti RAE;
- Jekhuno kotorleipe e RAE ano butjaripe ano publik sektori;
- Lacharde sastipaske shajpja thaj socialuni situacija e komunitetesko RAE;
- Efikasjuno deipe e jekhune shajpjengo vash o sastipe;
- Bajardo kotorleipe e RAE ano sherune vaj vasne medije;
- Jekhuno kotorleipe e djuvlengo kotar o RAE ano savore svere e integripaske ano malipe.

3. EDUKIPE

Romane chavore ani Kosova na siton ko sasutnipe integrime ano ofisial edukipe. On arakhlona ano bare achavipja desari o aver siklovne, kote reflektinjola o baro prezentipe e naskoluipasko thaj isi mol vash te adikargjol o anglo shkolune gatisaripja. Baro gendo e ternengo pedral 16 bersh musaj te ovelolen o profesionaluno gatisaripe. O chaja arakhlona ani maj phari situacija, kana isi o lafi vash o baro mekhipe e shkolako. O studentja arakhlona ano na jekhuno adaptiripe ano ucho edukipe, odoleske:

Amen, dji ko 2011, adjukera o bajraripe e gendosko kotar o RAE chavore ano edukipe ko savore nivelja

3.1 Momentaluni situacija ani Kosova

- Pashe 40 RAE chavore, pali mashkaruni shkola, lungjargja o skolupe ano univerzitetja vaj tehnikune fakultetja;
- Savore kotar o 4.527 RAE chavorengo (1.1% ani komparacija e buderutne komuniteteja) lela kotor ano skoluno 2005/06 bersh, ano savore nivelja anglo univerzitetesko edukipe;
- Savore 140 manusha e RAE komunitetesko (0.53% ani komparacija e buderutne komuniteteja) kerena buti ano edukativune beshlinja;
- Maj hari desari 20% e sasutna RAE populaciako nakhavela o skolupe palo dershudujto bersh;
- 4.5% e RAE chavorengo agorinde o ucho mashkaruno edukipe;
- Romane chavore pandar na siklona pe Romani chib;
- E rata e shkolake mekhipasko thaj teluno niveli e edukipasko e chajengo kotar o RAE komuniteti bajrola.

3.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)

- E rata e shkolake mekhipasko e Romane studentjengo ani Kosova sitoj uchi;
- Na si mehanizmja vash lacharipe e situaciako vaj diferenciacio mashkar o Romane thaj aver siklovne;
- E rata e studentjengo lena kotor ano ucho edukipe thaj na si nisave indikatorja vash lacharipe akale puchipesko;
- Na si o edukipasko programi pe Romani chib.

3.3 Komparacija e aver themecar:

- Makedonia: 11.6% e Romane chavorengo agorinde i mashkaruni shkola;
- Srbija: 9% e Romane chavorengo agorinde i mashkaruni shkola;
- Albania: 4.3% e Romane chavorengo agorinde i mashkaruni shkola;
- Montenegro (Crna Gora): 3.7% e Romane chavorengo agorinde i mashkaruni shkola

3.4 Nesave negativune refleksije e problemengo:

- E rata e biskoluipaski RAE, kotar o bersha 14-40 dendili nota so isi 16%;
- Na si dokumentja vash odova so, kobar o RAE, mashkar o bersha 14-18 na lela kotor ano mashkaruno edukipe;
- Na si dokumentja vash odova so, kobar o RAE, mashkar o bersha 18 ji ko 25 na lena kotor ano ucho edukipe;
- Terne prandipja, anena o bajraripe e gendosko e siklovenengo kola mekhena o shkole;

3.5 Rekomandipja thaj adjukeripja

- Deipe pherune dumodeipasko e studentjenge kola lena kotor ano ucho edukipe, dumodeipe sar so isi stipendije, samatranduno gendo e studentjengo ano primarune fakultetja, tehnikuno dumodeipe;
- Promovipe thaj phiravipe e afirmativune butjengo vash edukipe thaj butjaripe e manushengo kotar o RAE komuniteti, kote musaj te baziringjova ano principja e jekhune kotorleipasko e Romane studentjengo ano ucho edukipe;
- Te siguringjon o pherde informacije e RAE chavorengo e shkolune bajripasko, kola lena vaj na lena kotor ano shkole;
- Te djamaingjol o siklovipasko programi pe romani chib, thaj o jekhuno te adaptiringjol sar siklovipasko plani vaj programi ano fundone vaj elementarune shkole;

- Te gatisargjon maj hari 70 edukatorja kotar o RAE komuniteti kola ka keren buti ano angloshkolune institucije;
- Te gatisargjon o manusha kotar o RAE komuniteti te adikeren siklovipja ano obligativuno edukipe;
- Te organizingjon kampanje vash te vazdingjol o godinipe e dajengo thaj dadalarjengo kotar o RAE vash o vasnipe e skolake edukipesko;
- Te len kotor o chavore e samatrandune shaipjencar ano regularune sistemja vash edukipe;
- Te bajargjol o gendo e jenengo kotar o RAE komuniteti ano profesionaluno siklovipte thaj gatisaripe;
- Te siguringjon programja vash tiknjaripe e nasiklovipaska ratako prekalo instituciengo azhutipe.;
- Te organizingjon o intenzivune kursja vash o chavore kola jivdinde ani diaspora, reseja vash suksesuno reintegripte ano edukipasko sistemi.
- Te kreiringjon jekhune edukipaske shaipja, RAE murshenge thaj juvlenge;
- Te vazdingjol o aktivuno kotorleipe e dajengo ano edukipe e chavorengo, prekalo dajalarjenge thaj dadalarjenge kedipja, kotorleipe ano skolako konsultipe, thaj aver;
- Dumodeipe e terne prandime personjenge te lungjaren o skoluipe, te diksutingjol vash o puchipja kola na manglape te anen hasari vash o edukipe.

4. IRANIPE THAJ REINTEGRIPE

Dengjola nota so buderi djene e RAE komunitetesko vaj maj hari 100.000 pandar djivdinena avri e Kosovatar. Buderu olendar registrisale ano IRL (interno nashle manusha), numaj vi o gendo e biregistrime djenengo sito baro. Pandar isi mol vash o Mashkarthemutno garantipe so o korkore mangle irande manusha na ka arakhlon e siguripaske problemjencar, samatranduno phiripasko mestipe, diksriminacija vaj achavipe. O phuvja kota e ratjorigutni Evropa thaj thema sar so sitoj i Makedonija planirinena o iranipe/iranipe e bare gendosko e nasuksesune azilantjengo (nashle manushengo) kotar i Kosova. So buderi, Interno nashle manusha kola djivdinena ani Srbija thaj Montenegro shaj te irangjon. Vash akava ash:

Amen, dji ko 2011., adjukera vash suksesuno integripte e irande manushengo ano Kosovako malipe

4.1 Momentaluni situacija ani Kosova

- Anglo-marebaski RAE populacija kotar o maj hari 150.000 akana genela pashe 35.000-40.000 personja kola djivdinena ani Kosova;¹
- Buderu desari 100,000 Roma, Ashkalije thaj Egipchanja djivdinena sar nashle manusha, interno nashle manusha vaj sezonake butikerne avri e Kosovata;
- Kotar o mothavipe e Rezentjengo e generalune Sekretaresko vash manushikane hakaja e Interno Nashle Manushengo 30% dji 35% (10.000 dji 20.000) INM kotar o RAE ani Srbija sa siton registrime;
- Phanglo e nadur publikime azhurime vasteske dokumentesko vash savahtuno iranipe, UNMIK/PISG, mothavdile o alternativune decizije e iranipaske thaj ano thana kolendar na siton;
- Na si sade informacije vash o registrimo gedno e RAE kola rodona azili, nashle manusha vaj INM (Interno nashle manusha);
- Isi politike kola regulinena korkoro manglo iranipe e INM (rekomandipja vash azhuripe e politikengo thaj iranipaske procedurjengo thaj Protokoli vash korkoro manglo thaj savahtuno iranipe);
- Buderu komune ani Kosova gatisarde o Komunake strategije vash iranipe. Akale strategijenge na si basta mehanizmja vash mothavipe e specifikune mangipjengo kola siton phangle i iranipa e RAE.

4.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)

- Sar dela informacie o UNHCR, 2113 Roma thaj 4428 Ashkalije thaj Egipchanja sar kotar o Januari e 2000. bersheshko irandile ani Kosova;
- Na si djamaime mehanizmja vash akceptuipete thaj dumodeipe e irande manushengo kola zoreja irandile kotar i Ratjoriguni Evropa thaj aver akceptuime themendar;
- RAE dizunenge organizacie na lena kotor ano procesi vash o leipe e djamaipaske decizijengo, deipe e azhutipasko vash o savore aktivitetja vash o iranipe;
- Na si programja vash i akomodacija, kherengo keripe vaj centrenge kola ka akceptuinen e potencijalune irande manushen.
- O propozali e Marti Ahtisareshko vash o kulturako garavipe, negativ isile hasari ano potencijaluno iranipe e RAE.

4.3 Komparacija e aver themecar:

- Nashti te dengjon infomacije vash i komparacija, sar sebepi e specifikuna Kosovaka situaciako.

1 „Shadow Report“ (lokho raporti) vash i implementacija e konferenciako vash garavipe e minoritetjengo, Prishtina/Kosova, septembro 2005 mothavela o gendo kotar 35.000, numaj o UNMIK mothavela o gendo kotar o 39.000.

4.4 Nesave negativune refleksije e problemengo:

- Dengjola nota so pashe 60.000 RAE kola siton registrime ani Srbija thaj Montenegro (sar INM) thaj pashe 35.000 ani Germania (sar nasuksesune azilantja) zoreja ka irangjon ani Kosova;
- Zoreja iranipe ano thana kotar on na siton ka ovel negativuno vash o savahtuno iranipe thaj reintegripe thaj ka legarel ano nevo nashipe;
- Na si infromacije ni garancije vash odova so o irande manusha ka oven sigurime palo iranipe thaj so ka jivdinen o manushikane hakaja thaj sherune mestipja.
- Na si basta mehanizmja thaj azhutipja e raipasko vash o irande manusha thaj reintegripe ano malipe. Odoleske on ovena pharipe e lokaluna populaciake e RAE komunitetesko, a palo odova ano Kosovako budjeti vash socijaluno azhutipe. Akava negativ isile hasari ani sah social-ekonomikuni situacija ani Kosova;
- Baro gendo e na registrime INM, buderi ani Srbija, jivdinena ano baro chorolipe, bizo elementarune shaipja sar sito edukipe, sastipe, socijaluno azhutipe thaj publik butjaripe.

4.5 Rekomandipja thaj adjukeripja

- Iranipe musaj te phiravgjol ano korkoro manglo iranipe ano thana kotar o irande manusha nashte.
- Gatisaripe e informacienga bazako INM e RAE, nashle manushengo thaj nasuksesune azilantjengo, kova ka ovel sar shrdesko thavd vash avutne bagjakja;
- Kotar o informacienga baze te gatisargjol i strategija vash iranipe thaj reintegripe, koja ka adresinol i specifikuni situacija e RAE sar kotor e Strategiako vash integripe e Romengo, Ashkalijengo thaj Egipchajnengo;
- Te khuvol o puchipe e Iranipasko e INM e RAE ano Komunenge strategije vash iranipe thaj olestar te gatisargjon releventune projektja ano tang sombtuipe vaj ledeipe e komunitetencar RAE;
- Te siguringjon umlavde financijalune sheja vash iranipe e nashle manushengo e RAE komunitetesko thaj zoralipe e kapacitetesko e komunitetengo kote akava azhutipe djala;
- Te siguringjol (adavahtuni) akomodacija vash o irande manusha kola nanolen akomodacija;
- Te zoralol i refin thaj te phiravgjon o informacije mashkar o organizacije INM e RAE, avri thaj andre ani Kosova, informacije kola siton phangle e iranipaske proceseja;
- Te siguringjol efikasuno dijalogi e buderutne komunuteteja kola musaj te akceptuinen e irande manushen;
- Te siguringjon afirmativune thaj specialune mere kola siton phangle e irande manushengo kotar o RAE ano garavipaske zone.²

5. REGISTRIPE THAJ DOKUMENTJA

Puchipe e registraciako thaj dokumentjengo astarela duj ververutne procedure thaj duj ververutne kategorije e dokumentjengi. Angluni procedura sitoj registripe e akanutne Kosovake dizunengo thaj siguripe vash o deipe e personal kartengo thaj dromipaske dokumentjengo. Dujto procedura sitoj vash o registripe e populaciako thaj legarela ano dokumentjengo deipe sar so sito o dokumenti kotar i dajaki biandipaski pustik, dokumenti kotar e vechipaski pustik thaj e pustik e mule jenengi. Odoleske:

Amen, dji ko 2011., adjukera o vasno bajripe e gendosko e registrime RAE

5.1 Momentaluni situacija ani Kosova

- Sar dela infromacije o UNHCR - Kosova, dengjola nota so 20% dji 40% Roma, Ashkalije thaj Egipchanja na siton registrime sar Kosovake dizune;
- Ani Srbija na siton registrime pashe 30% dji 35% (10.000 dji 20.000) INM e RAE;
- Ververutne kategorije e manushengo arakhlona e problemeja vash o natheripe e dokumentjengo: o dizune kola nijekh ver na mukhle i Kosova, INM ani Kosova, irande manusha kotar i Srbija thaj Montenegro; o personja kola irandile kotar o trinto thema; o personja kola akana ka irangjon kotar o trinto thema.

5.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)

- Na si specifikune mehanizmja vash kedipe e informaciengo vash o mekhipja e RAE populaciake registripasko, leindoj kotor o informacije e personjengo bizo them;
- Vasno gendo e komunengo dela shaibe vash o deipe e personal dokumentjengo pokipeja e poresesko vash o thanesko theripe. Akava phagela o momentaluno krisi e Kosovako thaj manushikane hakaja.
- Kosovako Raibe sito musajutno so tang te sombutinel e Srbiake Raipa, e thanencar kote akala personja arakhlona vash te siguringjol kaj o Interno Nashle Manusha (INM), nashle manusha, sezonake butikerne, biphango kotar olengo nacionaliteti, te oven ano shaibe te len o civiljuno statusi thaj te registringjon ani Kosova, te sine kaj mangena.

5.3 Komparacija e aver themecar:

Makedonija:

- Isi maj hari trin programja kolencar kerena buti o Roma, kola aktiv azhutinena ano deipe e personal dokumentjengo.

5.4 Nesave negativune refleksije e problemengo:

- Komplikuime procedure, chorolipe, naedukipe, naregistrime daja thaj dada, nainformipe vash o obligacije e anglunipjengo ano registripe, djivdipe ano naformalune beshipaske thana, komunake obligacije sito sherune ashja vaj sebebja kola anena o naregistrime thaj mangipe e dokumentjengo kotar o RAE;
- Naregistrime thaj natheripe e dokumentjengo achavela o akceptuime e nesave manushengo sar personi anglo krisi thaj achavela o akcesi ano elementarune hakaja, kote avela o hako vash edukipe, sastipasko dikhipe, social azhutipe, kotorleipe ano alosaripja thaj phiripasko mestipe;
- Naregistrime dizune e RAE komunitetesko djivdinen ano ano maj pharo chorolipe, bizo akcesi ano sherune servisja sar sito edukipe, sastipasko garavipe, socialuno azhutipe thaj butjaripe.

5.5 Rekomandipja thaj adjukeripja

- Te gatisargjol e adekvatuni strategija koja ka tiknjarol o gendo e manushengo kola arakhlona e problemjencar vash registripe.
- Te dengjon o mehanizmja vash civiljuno registripe kova sito dedikuimo vash o manusha kola djivdinena avri e Kosovatar;
- Te gatisargjon o politike thaj mehanizmja kola ka azhutinen ano nashipe e birokratikune achavipjengo ano komunako niveli thaj avutne problemja e naregistrime personjengo;
- Te mothavgjon o fleksibilune procedure thaj specifikune butja kola ka lokhjaren i registraciaki procedura;
- Te organizingjon kampanje vash informipe e komunitetjengo RAE vash o vasnipe /musajipja ano registripasko procesi;
- Te akceptuingjon savore dokumentja kola o aplikanti dela vash te mothavol poro identiteti thaj sade informacije;
- Te dengjon mehanizmja vash o registripe e personjengo e samatrandune shaipjencar kotar akala komunitetja;
- Te kergjol o sombutipe mashkar o relevantne partenrja (MUP, MZ, MJU, MONT) vash te siguringjol o jekhuno (adavahtuno) tretiripe e naregistrime manushengo, a kola silen o mangipe vash skolupe thaj sastipasko garavipe;
- Te dengjon o mehanizmja vash identifikipe thaj registripe e naregistrime RAE kotar i Kosova, kola akana arakhlona ani Srbija, a kola na siton registrime sar INM;

- Komune musaj te keren o mehanizmja vash te dengjol azhutipe e dajenge thaj bebenge ano odola sure kana dji o bijandipe ovela khere thaj promovipe e civiljuna registraciako e neva biama bebako.

6. POLITIKUNO KOTORLEIPE

Teluno niveli e edukipasko, ko nesave sure, diskriminipe e RAE vasno anela olenge namusajutne kotorlipasko ano publik djivdipe, special odova ano politikuno. Baro gendo e INM thaj nashle manushengo vasno tiknjarela o politikuno kotorleipe e RAE komunitetjengo. Ki aver rig, kotorleipe ano lokaluno nivo sito pashe ano minimaluno niveli. Odoleske:

Amen, dji ko 2011, adjukera vasno bajraripe e gendosko RAE kola lena kotor ano procesi vash o decizijengo leipe

6.1 Momentaluni situacija ani Kosova

- Na but theripe e personalune dokumentjengo thaj nagatisaripe e raipasko vash suksesuno integripe e nashle manushengo, kola shaj ka den pozitivuno hasari e alosaripaske komuniteteske. Odova mothavekla so sakote, pashe 8,000 dji 16,000 personja nashti te len kotor ano elementaruno civiljuno thaj politikuno djivdipe ani Kosova;³
- Roma, Ashkalije thaj Egitchanja bahtarena garantimo kotorleipe ano Kosovako Sombeshipe. RAE, som, isile hako ano shtar thana kotar o 20 rezervime vash minoritetjenge komunitetja;
- Na but kotorleipe ano procesi e bahami leipasko ano centraluno thaj lokaluno niveli;
- O komunitetja na siton basta kotorlutne ani lokaluni administracia thaj ano butikeripasko zoralipe ano komunake zoralipja thaj servisja.

6.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)

- Sombeshipja e komunenge na silen „rezervime thana“ vaj aver mehanizmja vash kotorleipe e tikne komunitetjengo thaj odoleske sito tikno o gendo e RAE kotorleipasko ano lokaluno niveli;

³ Dujto klasake minoritetja: Lungjardili i marginalizacija komunitetjengo RAE ani Kosova, Julie Chadbourn, Norwegian Helsinki Committee

- Numaj trin politikune partije RAE lena kotor ano politikuno djivdipe ani Kosova;
- O reprezentja kotar o RAE isilen tikno hasari ano sherune politike.

6.3 Nesave negativune refleksije e problemengo:

- Kotar o duj ashja (sebejpa), baro gendo e RAE djivdinela avri e kosovatar sar INM, nashle manusha vaj sezonake butikerne thaj olendar nashti te resen o kampanje e RAE ano " egzili", alosaripasko komuniteti RAE sito but hari, a o politikune partie akale trine komunitetjengo arakhlona e pharipjencar ani mobilizacia e jenengo e leparde komunitetesko.
- RAE arakhlona ano diksriminipe na numaj ano butjako rodipe ano lokalune thaj centralune institucije, numaj vi ano kotorleipe ano publik institucije thaj servisja..
- Programja vash o leipe e informaciengo mashkar o alosaripaske kampanje na reste kaj o RAE kola djivdinena ani Dijaspota, ni odolengo kola djivdinena ano thana kote buderi djivdinena o srbja.

6.4 Komparacija e aver themecar:

Makedonija:

- Isi pandj politikune partije kola aktiv lena kotor ano politikuno djivdipe, ano raipe thaj opozicija.
- Duj Roma, deputetja ano Sombeshipe;
- Baro gendo e Romengo siton sar konsulentja ano lokalune raipja, publik administracija, thaj aver;
- Hramimo o halovipe vash o som kotorleipe e minoritetjengo ano savore sfere e publik djivdipesko, sar egzamplo. edukipe, butjaripe, thaj aver.
- Komuna kola phiravela o Rom;
- Jekh presidento Rom;

Srbija:

- Duj Romane politikune partije aktiv lena kotor ano Srbiako Sombeshipe
- Shtar Roma kola siton integritime ano Sombeshipe, prekalo na romane politikune entitetja.
- Baro gendo e Romengo lena kotor sar konsulentja ano lokalune raipja, publik administracija, thaj aver;

6.5 Rekomandipja thaj adjukeripja

- Te kergjon o afirmativune butikeripja kola ka lokhjaren o kotoreleipe e RAE ano organja kola anena bahamja ano lokaluno thaj centraluno niveli;

- Ano butja vash o transferi e godornipasko kotar o centraluno ano lokaluno niveli, isi musajtuno te lenpe o godornipja, kola e minoritetjenge ka den shaipe vash o kotorleipe ano Sombeshipe e komenengo;
- Na RAE politikune partije musaj te regrutinen e RAE ano pere politikune trupja;
- Promovipe e kotorleipasko e Romane djuvlengo ano publik politikuno djivdipe, ano jekhuno niveli e murshencar, ano konsultativune thaj aver mehanizmja.
- Ano alosaripja musaj te lelton o mehanizmja kola ka alosaren o puchipja vash o kotorleipe e Diasporako thaj RAE kola djivdinena ano thana kote buderi isi srbja.

7. AKOMODACIJA THAJ NAFORMALUNE BESHIPASKE THANA

Akomodacija e RAE sitoj ververutni ano komune. On na silen basta personal barvalipe thaj baro gendo olendar djivdinela ano naformalune beshipaske thana. O na theripe e personal barvalipasko achavela e INM kotar o RAE te iranenpe ano pere anglovahtune peshipaske thana thaj te integringjon ano malipe. RAE ko buderi sure na silen akcesi ano aver vasne servisja. Odoleske:

Amen, dji ko 2011, adjukera o vasno tiknipe e gendosko e naformalune beshipaske thanengo

7.1 Momentaluni situacija ani Kosova

- RAE komunitetja djivdinena umlavde kotar o aver etnikune komunitetja, ano "mahale" kolender na si prezent i adekvatuni infrastruktura;
- 72% kotar o RAE komuniteti na silen kupatilja thaj toaletja ano pere khera;
- O dizune e naformal beshipaske thanengo na djivdinena o hako vash i akomodacija, phuv thaj barvalipe may but odoleske so na silen dokumentja vaj dokumentja thanensko thaj kherengo.

7.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)

- Akanutne programja na dena o adekvat azhutipe e RAE te legalizinen o barvalipe ano naformalune beshipaske thana;
- Na si indikacije kaj o naformalune beshipaske thana ka len kotor ano Komunake planja vash djamaipe vaj urbanistikune djamaipaske planja;
- Na si o raipaske vaj lokalune komunenge bahamja vash o legalizipe e ilegalune kherengo.

7.3 Komparacija e aver themecar:

Makedonija:

- Isi bahami e raipasko vash o legalizipe e nasevalutne beshipaske thanengo.

7.4 Nesave negativune refleksije e problemengo:

- Na si sade informacije thaj analize vash e situacije e komunitetjengi RAE vash i akomodacija, barvalipe thaj phuvja;
- Maj hari 100.000 Roma, Ashkalije thaj Egipchanja mekhle pe thana kotar o konflikti e 1999. bersh.;
- Vasno gendo e "mahalengo" (beshipaske thana) RAE hasardilo vaj rumisalo, a 10.000 manusha zoreja paldisale kotar pere khera;
- Ano periodi mashkaro 1999 dji ko 2002 lachardilo tikno gendo e kherengo kola siton e Romenge, Ashkailenge thaj Egipchajnenge. But tikno gendo nashti kerdilo kotar o donaciengo azhutipe vash o natheripe e barvalipaske dokumentjengo (akava na sine sure a aver komunitetjencar).

7.5 Rekomandipja thaj adjukeripja

- Te gatisargjol e saastardi politika thaj hakajutne amandmanja vash o regulipe e naformal beshipaske thanengo;
- Te kergjol i adekvatuni baza e informaciengi vash i situacija e RAE komuniteteski vash i akomodacija, barvalipe thaj phuv;
- Ano sombutipe e partenerencar te legalizingjon o beshipaske thana e RAE komunitetesko, kola arakhlona ani themeski vaj malipeski phuv, kote na si riziko vash sastipe thaj kola shaj te phanglon e komunenga infrastruktura;
- Te siguringjol i alternativuni akomodacija ano akala sure kana o naformalune beshipaske thana nashti te legalizingjon;
- Savore ofisial beshipaske thana te dengjon ano planja vash djamaipe thaj urbanistikune djamaipaske planja;
- Te javeringjon o relevantune krisja vash o phuvjengo vastipe, thanesko planiripe, akomodacija thaj konstrukcija vash te alosargjol o problemi e pherune naformalune beshipaske thanengo;
- Ano sombutipe e relevantune sevalutnencar te siguringjon o financijalune mangipja vash o lacharipe e shaipjengo vash i akomodacija e Romengi, Ashkaliengi thaj Egipchajnengi;
- Te siguringjol i socialuni akomodacija vash o korkore daja kola na silen nisavo barvalipe.

8. BUTJARIFE THAJ EKONOMIKUNO ZORALIFE

Kotar o napherdo gendo e gatisarde thaj skoluime jenengo, o jene kotar o RAE komunitetja na siton jekhune tretirime ano butjaripe ano publikune institucije. Ko roma akava dela hasari feri so nanelen jekhune shaipja ano butjaripasko than. Buder Roma na pherena o shaipja vash te len o mikro kreditja. Pashe 1/3 e Romengo siton ano pharo chorolipe. Odoleske:

Amen, dji ko 2001, adjukera o bajraripe e gendosko e butjarnengo RAE ano publik sektorja

8.1 Momentaluni situacija ani Kosova

- Kotar o informacije kola dela o UNDP , 58,32% e bubutjaka populaciako ani Kosova, buderi desar 80% siton RAE;⁴
- Na si Strategija vash o tiknjaripe e chorolipasko koja shaj delaj dumodeipe e RAE komuniteteske;
- 36,70% e komunitetesko RAE djivdinena ano pharo chorolipe e maj hari desar jekh dolari ano dive;
- Per Capita khuipe e djenengo kotar o RAE sito €397;
- Na si informacije vash odoleske so kobar o RAE djuvla kerena buti ani Kosova.

8.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)

- Na si gatisardi strategija vash o achavipe e chorolipasko koja shaj dela shaipja vash o lacharipe e RAE komuniteteska situaciako;
- Isi selektivune politike vash o butjaripe e jenengo kotar o RAE kola siton kotar o ververutne regionja e Kosovake;
- Na si programja vash o profesionaluno edukipe;
- Vash o nakvalifikaciako theripe, baro gendo e RAE sito bi butjengo.
- Kotar 16% e minoritetjenge butikernengo e publik administraciako PIS, numaj 0, 58% siton RAE.

8.3 Komparacija e aver themecar:

- E rata e nabutjaripasko e Kosovake Srbjengo sito 30.18% numaj e Kosovake Albanjengo 45.85%;

⁴ "Roma thaj nashle manusha ani mesmerdisjurigutni Evropa ano riziko ", UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States

- E rata e phare chorolipasko e Kosovake Srbjengo sito 3.94% numaj e Kosovake Albanjengo 12.87%;
- Per Capita khuipe ko Kosovake Srbja sito €1.282 numaj e kosovake Albanjengo €1.051.

8.4 Nesave negativune refleksije e problemengo:

- Na si nisave rigja mashkar o edukipe thaj shaipja e butjaripasko e jenengo kotar o RAE komuniteti, leindoj pi sama o butja vash o vastipe e transferipaske metodjengo kotar o shkole ani buti;
- Buderer e butjarne jenengo maj but kerna buti ano sektorja kote siton tikne o ajlukja thaj ano funkcije kola na rodona o profesionaluno gatisaripe vaj djanipe.

8.5 Rekomandipja thaj adjukeripja

- Te bajargjol o gendo e butjarnengo kotar o RAE komunitetja;
- Te gatisargjol i Strategija vash o tiknjaripe e chorolipasko, leindoj pi sama o specifikune mangipja e RAE;
- Te promovengjol thaj te lelona o mehanizmja vash o RAE juivlengo butjaripe;
- Te kreiringjon zorale sombutipja mashkar o shkole thaj shaipja e butkeripaske vash savore trin komunitetja, leindoj kotar vi o butja vash o lacharipe e transferengo kotar o shkole ano butja;
- Te prezentengjon o afirmativune butja thaj te sigurnigjol o jekhuno akcesi e butjaripasko ano publik sektorja vash o RAE;
- Te siguringjon o profesionalune gatisaripja vash o RAE jene, kola siton fokusime ano musajipja e sektorjengo;
- Te prezentengjon o anglovahtune butja thaj afirmativune akcije, kola e RAE butikernenge dena shipe te len kotar ano tenderja vaj te aplicirinen vash o butjake halovipja.

9. SASTIPASKE THAJ SOCIALUNE PUCHIPJA

Manushengo shelibersh, o mortaliteti e neve biame foshnengo, nasvalipja thaj aver sastipaske indikatorja sito but bilache vash o Roma desari o buderutno komuniteti ani Kosova. Romano komuniteti arakhlola e najekhune akceseja ano sastipasko dikhipe. But tikno gendo e studentjengo siklona o medicinake shkole. Naserioz kanleipe e special mangipjengo e RAE mashkar o medicinako personeli bajrarelona o napakjavipe e romengo ano deipe e sastipaske dikhipasko. Registrimo sito baro gendo e ververutne nasvalipjengo thaj Romenga bokhako. Odoleske:

Amen, dji ko 2011, adjukera lacharipe e sastipaske kondiciengo thaj socialuna situaciako e RAE komunitetengo

9.1 Momentaluni situacija ani Kosova

- Butikeripe e jenengo kotar o RAE komuniteti ano sektori e sastipaske dikhipasko sito numaj 0.5%;
- Baro gendo e kvalifikime Romengo na kerena buti ano sastipasko sektori;
- Na si informacije vash o gendo e RAE kola lena o socialuno azhutipe;
- Isi dar mashkar o jene e RAE komunitetesko vash o najekhuno akcesi e sastipaske dikhipasko;
- Komunitetja RAE na silen akcesi ano kvalitetuno piipasko pani;
- But tikno gendo e sastipaske butikernengo kotar o RAE komuniteti;
- Naadkevatuani antenatuno garavipe e Romane djuvleno.

9.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)

- Na sine nisave butja vash o gatisaripe o baze e informaciengo vash o RAE kola na silen akcesi ano sastipasko dikhipe;
- Niso, ano alav e krisesko vash o sastipe, na kerdilo vash lacharipe e akcesesko ano preventivune sastipaske dikhipja ano hospitalako dikhipe;
- Niso na kerdilo ano phiravipe e krisesko vash i diksriminacija, special ano akcesi e sastipaske dikhipasko;
- Niso na kerdilo ani eliminacija e stigmako e RAE komunitetjengo ano akcesi e sastipaske dikhipasko.

9.3 Komparacija e aver themecar:

- Jekhune tendencije ano sastipaske thaj socialune puchipja siton registrime ano pashe themja.

9.4 Nesave negativune refleksije e problemengo:

- Jekh Romano doktori kerela buti.
- O jene e RAE komunitetesko sito butikerne sar tehnicarja numaj ano nesave regionja;
- O RAE djuvla na silen jekhuno akcesi thaj na lena jekhuno sastipasko tretmani;
- Na basta sade tehnikune informacije vash o jene e RAE komunitetesko;
- But tikno gendo e registrime surengo vash i diksriminacija ano sastipaske khera vaj objektja.

9.5 Rekomandipja thaj agjukeripja

- Te kergjol o shaipe vash o kotorleipe e RAE jenengo ano medicinake shkole thaj fakultetja;
- Te siguringjol o butjaripe e egzisitme kvalifikime mansuhengo ano sastipaske khera vaj objektja;
- Te siguringjol akcesi e preventivune sasipaske ano hospitalenge butja ano alav e kriesko vash o sastipe;
- Te siguringjon o specifikune gatisaripja vash o sastipasko personeli thaj jekhuno akcesi e sastipaske butjengo, kote ka kergjol i eliminacija e stigmako thaj diskriminaciako;
- Te siguringjon o mehanizmja vash te siguringjol o kvalitetyuno piipasko pani;
- Te kergjol o shaipe vash o aktiviripe thaj butjaripe e personjengo kola agorinde o medicinake shkole numaj kola agorinde o medicinako gatisaripe vash te dengjon o sastipaske dikhipja vash o mangipja e komunitetesko;
- O Sastipaske objektja vaj khera musaj te pashargjon ano beshipaske thana kote siton o RAE.
- Te dengjon o jekhune shaipe ano akcesi ano institucije kola dena publik butja (angloshkolipja, angloshkolune institucije, shkole, thana vash socialuno azhutipe, centarja vash o akomodipe e djuvlengo thaj chavorengo/sigurime khera);
- Te angjon thaj te dengjon o butja kolengo res isi vash maj lacho planiribe e inresko (familiako) thaj sastipaske dikhipasko vash o RAE komunitetja.

10. KULTURA, MEDIJE THAJ INFROMACIJA

RAE komunitetja angleder sine ano baro hasari e kulturako kotar o buderutne komunitetja. Ini pashe akale hasaresko, o RAE komunitetja garavde thaj mothavde poro kulturako barvalipe prekalo folklorenge ansamblja thaj amaterune dramake artistjencar. Vasni rola ano garavipe akala kulturako sinelen o autorja thaj olenge kotora vaj butja, sar ini o skoluime Roma kola kerde buti vash o djamaipe e romana chibjako. Ini so o medije khelena vasni rola ano kohezijako resipe mashkar o RAE komunitetja thaj aver komunitetja ano lacharipe olenga komunikaciako, RAE na silen momenteske vaj akanake akcesi ano sherune medije. Odoleske:

Amen, dji ko 2011, adjujera vasno bajraripe e RAE kotorleipasko ano sheruno medijengo thaj kulturako malipe

10.1 Momentaluni situacija ani Kosova

- RAE kultura na sila realuno kotorleipe thaj savaht mothavdili ani chand kova bajrarel o anglokrisipja thaj stereotipja;
- Numaj 5-6 donatorja dende dumodeipe ano pustikjengo stampipe pe Romani chib, kova achavela i standardizacija e jekhune thaj afirmacija e neve autorjengo;
- Kotar o 128 radio stacionja, numaj panj emituina programi pe Romani chib;
- Informativune programja e RAE komunitetjengi na dena o edukipaske thaj kulturake programja;
- Na si profesionalune zhurnalista ani Kosova thaj buderi olendar kerena buti sar gatisarde zhurnalista kola isilen eksperienca ano medije.

10.2 Tendencije e Kosovake (mashkar o periodi 2002-2007)

- Publikuno radio servisi RTK kotar o 2003. bersh shirdingja e 30. Minutjenge programeske emituiba, numaj o publik televiziako servisi RTK ko shojuno dive emituina 45. minutjengo kurkesko programi "Yekhipe", thaj reprizingjola ko purano kurko vaj luja dive.;
- Kotar o 22 privat televizije, numaj trin emituina kurkeske programja pe Romani chib;
- Mashkar o komunitetja RAE na si basta manushenge resursja kola shaj te keren buti ano sistemja e kulturake, medijenge thaj informipaske butja;
- Na si basta progamja vash o gatisaripe e profesionalune butikernengo kola shaj profesional te keren buti ano medije;
- Na si bershune operativune programja vash o lacharipe e kulturake barvalipesko e RAE komunitetekso;
- Na si basta objektja vash o kulturako thaj medijengo djamipe e RAE komunitetengo ani Kosova.
- Na si basta terne manusha kola lena kotor ano procesi e achavipjengo e negativune tradiciengo ano RAE komunitetja.

10.3 Komparacija e aver themecar:

Ani Makedonija e situacija sito aver:

- Kotar o septembro 2007., Romani chib, kultura thaj historija lela kotor ano shkolako programi e elementarune edukipesko;
- Baro gendo e medijengo emituina programja pe Romani chib. Trin radio stacionja thaj duj televiziake stacionja siton e Romengo barvalipe thaj astarena e Balkaneski thaj Evropaki teritorija;
- Isi maj hari 10 amater teatarja, kola kerena buti thaj aktiv mothavena e kultura e romengi ani Makedonija thaj maj buhfle.

10.4 Nesave negativune refleksije e problemengo:

- Negativuno sureti e RAE komunitetjengo kerela maj phari olengi interakcija e aver minoritetjencar thaj integripe ano malipe;
- Oficial liste e instituciengo mothavena vash o 15 nacionalune thaj lokalune elektronikune medije kola emituina programja vash o RAE komunitetja, numaj o gendo e jekhune sito 6. Isi numaj jekh donatori kova financinela o ikalipe e yekha periodikuna magazinako thaj jekha magazinako vash o chavore;
- Terno prandipe thaj terno mukhipe e shkolo kotar o RAE chaja, isile negativuno hasari ano arakhipe e neve artistjengo vash o teatarja, folkloreske khelutne vaj zhurnalistke, kola shaj te, ano lungu vaht, te ucharen o kulturake ovipja thaj dramake djamaipja, folkloresko thaj medije, numaj olen sito zori te arakhe;
- O jene kotar o komunitetja RAE, dji akana, ano phare teknikune shaipeja improvizinde o kulturake ovipja.

10.5 Rekomandipja thaj adjukeripja

- Te dengjon o ververutne gatisaripaske programja kola ka azhutine o djamaipe e efikasjune thaj inovativune kulturake thaj medienge programjengo.
- Adikeripe thaj phiravipe e medijengo ano RAE barvalipe thaj gatisaripe e zhurnalistjengo kotar o RAE;
- Butjaripe e RAE djenengo ano raipaske organja thaj ano institucije kola kerena buti vash o gatisaripe e politikengo vash i kultura thaj informacije, ka anol i Kosova ano baro niveli vash o butikeripja te reslon o mangipja e RAE komunitetesko;
- Te gatisargjon o planja thaj aktivitetja phanglo e kulturake, medijenge thaj informativune mangipjengo vash o RAE;
- Te zoralon o manshenge kapacitetja vash o garavipe thaj djamaipe e kutlurake barvalipesko e RAE komunitetjengo;
- Te mothavgjol o kulturako edukipe thaj informativune programja vash promovipe e kulturako RAE;
- Promovipe thaj bajraripe e programeske vahtesko kola emituingjona ani radio thaj televizija thaj kola siton dedikuime e RAE komunitetske;
- Te djamaingjon thaj te organiizingjon edukativune thaj medienge kampanje kote i publika ka pendjargjol e djivdipa, malipeja thaj kultura e RAE komunitetesko, thaj o vasnipe e keripasko e inkluzivune malipesko kote respektingjona manushikane hakaja thaj o identieti RAE;
- Te gatisargjol o kuadri e gatisarde djuvlengo kotar o RAE kola ka keren buti sar zhurnaliste ano sherune kosovake medije;
- Te dengjol dumo deipe e RAE ternenge e jekhuna proporcija e djuvlencar kola siton studentja, te studirinen i zhurnalistika thaj te butjargjon ano publik medije.

11. KONKLUZIJE

Savore resja, butja thaj adjukeripja dende ani amari platforma siton kotor amare buhfle programesko kova sile res lacharipe e djivdipasko thaj socialuna situaciako e RAE komunitetjengo ani Kosova.

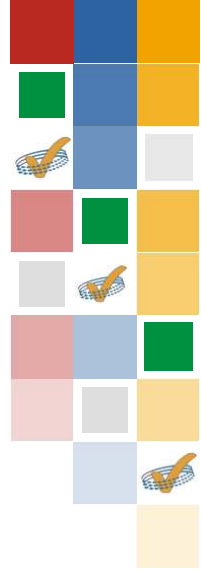
Centro vash mashkarthemutno integripe thaj vasne biraipkane organizacije kola siton ano Forimi e Kosovake Romengo, Ashkaliengo thaj Egipchajnengo, siton gatisarde vash o sombutipe thaj deipe e mangle azhutipasko sakole politikune etniciteteske kova ka lel thaj ka inkorporinel akaja platforma ano poro politikuno programi, a palo odova ano prioritetja e raipasko.

Amen siam gatisarde kaj, ani sasavi chand thaj sasavo vaht, te da o dumodipe sasave politikune subjekteske kova o RAE komunitetja dikhela sar integrimen ani avutni Kosova.

Savore politikune partije kola mangena maj but infromipe shaj te kontaktinen o Centro vash o mashkarthemutno integripe prekali emajl adresa: ciintegration@gmail.com

PLATFORMA CIVILE

për zgjedhjet në Kosovë 2007

TABELA E PËRMBAJTJES

1. PARATHËNIE	... 39
2. HYRJJE	... 40
3. ARSIMI	... 42
3.1 Gjendja e tanishme në Kosovë	... 42
3.2 Tendenca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)	... 43
3.3 Krahasimi me vendet e tjera	... 43
3.4 Disa manifestime negative të problemeve	... 43
3.5 Rekomandimet dhe pritjet	... 43
4. KTHIMI DHE RIINTEGRIMI	... 44
4.1 Gjendja e tanishme në Kosovë	... 45
4.2 Tendenca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)	... 45
4.3 Krahasimi me vendet e tjera:	... 45
4.4 Disa manifestime negative të problemeve:	... 46
4.5 Rekomandimet dhe pritjet	... 46
5. REGJISTRIMI DHE DOKUMENTET	... 47
5.1 Gjendja e tanishme në Kosovë	... 47
5.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)	... 47
5.3 Krahasimi me vendet e tjera	... 48
5.4 Disa manifestime negative të problemeve	... 48
5.5 Rekomandimet dhe pritjet	... 48
6. PJESËMARRJA POLITIKE	... 49
6.1 Gjendja e tanishme në Kosovë	... 49
6.2 Tendenca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)	... 50
6.3 Disa manifestime negative të problemeve	... 50
6.4 Krahasimi me vendet e tjera	... 50
6.5 Rekomandimet dhe pritjet	... 51
7. Banimi dhe vendbanimet joformale	... 51
7.1 Gjendja e tanishme në Kosovë	... 51
7.2 Tendenca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)	... 52
7.3 Krahasimi me komunitetet e tjera	... 52
7.4 Disa manifestime negative të problemeve	... 52
7.5 Rekomandimet dhe pritjet	... 52
8. PUNËSIMI DHE FUQIZIMI EKONOMIK	... 53
8.1 Gjendja e tanishme në Kosovë	... 53
8.2 Tendenca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)	... 53
8.3 Krahasimi me komunitetet e tjera	... 54
8.4 Disa manifestime negative të problemeve	... 54
8.5 Rekomandimet dhe pritjet	... 54

9. SHËNDETËSIA DHE ÇËSHTJET SOCIALE	... 55
9.1 Gjendja e tanishme në Kosovë	... 55
9.2 Tendenca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)	... 55
9.3 Krahasimi me vendet e tjera	... 56
9.4 Disa manifestime negative të problemeve	... 56
9.5 Rekomandimet dhe pritjet	... 56
10. KULTURA, MEDIA DHE INFORMIMI	... 57
10.1 Gjendja e tanishme në Kosovë	... 57
10.2 Tendenca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)	... 57
10.3 Krahasimi me vendet e tjera	... 58
10.4 Disa manifestime negative të problemeve	... 58
10.5 Rekomandimet dhe pritjet	... 59
11. VËREJTJET PËRMBYLLËSE	... 59

1. PARATHËNIE

Ky dokument e trajton punën e organizatave joqeveritare rome, ashkali dhe egjiptiane të udhëhequra nga Qendra për Integrim Ndërkombëtar për të përshpejtuar procesin e integritit të komuniteteve RAE në shoqërinë kosovare.

Përmes platformës civile komunitetet RAE e ngritin zërin dhe sjellin propozimet, shqetësimet dhe nevojat e tyre para qytetarëve të Kosovës dhe para vendimmarrësve në Kosovë dhe më gjerë.

Kjo platformë po publikohet në një periudhë të përgatitjeve intensive për zgjedhjet e ardhshme në Kosovë 2007. Kjo paraqet rëndësinë e konkluzioneve të paraqitura dhe masave që duhet ndërmarr nga qeveria e re e zgjedhur për të përmirësuar gjendjen socio-ekonomike të komuniteteve RAE.

Periudha parazgjedhore është kohë për mobilizim aktiv të elektoratit RAE. Kjo pasqyron nevojën që komunitetet RAE të kenë synime të qarta dhe të marrin masa për të përmirësuar pozitën e tyre në mënyrë që të jenë në gjendje të negociojnë me subjektet ekzistuese politike, e më vonë, edhe me institucionet e zgjedhura qeveritare në shkëmbim të votave të tyre dhe për një prosperitet më të mirë të shoqërisë kosovare.

Kjo platformë jep rekomandime për përmirësimin e gjendjes së komuniteteve RAE në Kosovë, veçanërisht duke u përqendruar në tetë fushat kryesore për përfshirjen e komuniteteve RAE në jetën shoqërore:

1. Arsim;
2. Kthim dhe ri-integrim të PZHBV-ve;
3. Regjistrim dhe pajisje me dokumente;
4. Pjesëmarrje në politikë,
5. Banim dhe vendbanime joformale;
6. Punësim dhe fuqizim ekonomik;
7. Shëndetësi dhe çështje sociale, dhe
8. Kulturë dhe media.

Qëllimi primar i këtij dokumenti është që të përqendrojë vëmendjen e përfaqësuesve të pakicave dhe të popullatës shumicës në nevojat specifike të RAE dhe që ata të kuptojnë se sa i rëndësishëm është integrimi dhe ri-integrimi i tyre i suksesshëm në shoqëri.

Ne inkurajojmë çdo parti politike që të kontaktojë me Qendrën për Integrim Ndërkombëtar për më shumë informacione dhe hapa konkret në të ardhmen për ta "jetësuar" këtë platformë.

2. HYRJE

Duke pasur parasysh faktin se zgjedhjet e ardhshme parlamentare dhe ato lokale do të mbahen me 17 nëntor 2007, e kuptojmë se rezultati i këtyre zgjedhjeve do të ndikojë në shoqërinë kosovare gjatë katër viteve të ardhshme. Në këtë aspekt, qendrat e Qendrës për Integrim Ndërkombëtar (QIN) kanë intensifikuar aktivitetet e tyre në mobilizimin e qytetarëve që të luajnë rol aktiv në gjetjen e zgjidhjeve si dhe në kërkimin e programeve më të përgjegjshme zgjedhore nga kandidatët e partive politike dhe nga kandidatët e pavarur gjatë fushatës zgjedhore.

Qendra për Integrim Ndërkombëtar e shpall zyrtarisht "Platformën civile" për zgjedhjet në Kosovë 2007 dhe identifikon problemet kryesore me të cilat ballafaqohen romët, egjiptianët dhe ashkalitë në Kosovë. Qendra për Integrim Ndërkombëtar dhe organizatat e njohura joqeveritare romë, egjiptiane dhe ashkali të mbledhura në Forumin e Romëve, Egjiptianëve dhe Ashkalive të Kosovës (më tej në tekst Forumi) kanë paraqitur objektiva reale dhe kanë dhënë rekomandime për zgjidhjen e këtyre problemeve.

Ne duam ta shohim Kosovën si vend ku të gjitha komunitetet etnike të mund të jetojnë pa frikë, të gëzojnë të drejta të barabarta dhe së bashku të ndërtojnë të ardhmen e përbashkët.

Ne presim që partitë politike të Kosovës dhe kandidatët e tyre t'i shqyrtojnë me kujdes rekomandimet dhe objektivat e "Platformës civile", të inkorporojnë ato në programet e tyre politike parazgjedhore dhe paszgjedhore dhe tu japin atyre prioritet në punën e tyre në të ardhmen.

Çdo spektër i këtyre temave të prekura në kuadër të platformës civile synon që të kontribuojë në krijimin dhe realizimin e konceptit shumetnik brenda partisë politike. Përveç kësaj, Platforma civile synon që të sensibilizojë partitë politike drejt prioritetëve të identifikuar të komuniteteve RAE.

Shumë vite pas konfliktit në Kosovë, partitë politike kosovare vazhdojnë të përqendrojnë platformat e tyre politike në interesa një-etnike dhe të veprojnë në mënyrë të ndarë. Në presin nga ata që në kuadër të platformave të tyre politike të fillojnë miratimin e qasjeve shumetnike dhe shumë-kulturore, gjegjësisht të fillojnë shqyrtimin mundësisë për rekrutimin e pakicave në subjektet e tyre politike si dhe të shqyrtojnë hyrjen në koalicione politike me subjektet politike të pakicave.

Ne presim që ata të ofrojnë një skemë të detajuar ku paraqesin programe realiste dhe të arritshme për secilin prej këtyre qëllimeve dhe rekomandimeve.

Ne presim nga ata që funksionet publike, të cilat do t'ua besojmë atyre në këto zgjedhje,

t'i kryejnë me vetëdije të lartë, në mënyrë të drejtpërdrejtë dhe të jenë të gatshëm të marrin përgjegjësinë e plotë politike për vendimet dhe veprimet e tyre.

Ne u bëjmë thirrje të gjithë pjesëtarëve të komuniteteve RAE që të mbështesin objektivat dhe rekomandimet tona me çka do tu jepnin forcë shtesë përpjekjeve tona për të shprehur interesat dhe nevojat tona të përbashkëta.

Kjo platformë ka për qëllim që të përqendrojë diskutimet parazgjedhore në nevojat dhe pritjet e komuniteteve RAE.

Presim nga qeveria e re të promovojë dhe të përkushtohet për politika që kanë të bëjnë me fushat e paraqitura këtu për përshpejtimin e procesit të integritimit dhe kthimit e ri-integritimit të komuniteteve RAE.

Presim që përfaqësuesit e zgjedhur dhe autoritetet e ardhshme të jenë më të përkushtuara për reforma demokratike në shoqëri jo vetëm me fjalë por edhe me vepra.

Synimi i QIN dhe i organizatave të mirënjohura joqeveritare RAE të Forumit është që të artikulojë në mënyrë demonstrative interesat e qytetarëve RAE si dhe të insistojnë që qeveria e ardhshme e Kosovës të punojë me përgjegjësi. Qëllimi kryesor i kësaj platforme është përmirësimi sistematik i jetës së RAE-ve dhe me këtë edhe të integritimit të tyre të ardhshëm në shoqërinë kosovare.

Deri në vitin 2011 ne presim:

- Tu jepet përkrahje edhe më e madhe nxënësve në arsimin terciar përmes bursave për studentë, përmes kuotës në fakultetet me prioritet (mjekësi, pedagogji, ekonomi, juridik dhe shkenca politike);
- Të ketë rritje të numrit të nxënësve dhe studentëve RAE për së paku 20% ;
- Të jetë zhvilluar dhe integruar planprogrami në gjuhën romë brenda sistemit arsimor të Kosovës;
- Rritje të numrit të mësimdhënësve të regjistruar të komunitetit RAE;
- Rritje të numrit të PZHBV-ve të kthyer dhe të integruar në shoqërinë kosovare;
- Rritje të numrit të pjesëtarëve të regjistruar RAE të cilët nuk kanë pasur dokumente personale;
- Të jenë krijuar mekanizmat për pjesëmarrje të barabartë të RAE në organet politike vendimmarrëse në nivel lokal dhe qendror.
- Vendbanimet joformale të romëve të jenë përfshirë në planet e zhvillimit urban në Kosovë;
- Të mos ketë më vendbanime joformale dhe qytete me baraka të banuara nga RAE;
- Përmirësim të situatës ekonomike;
- Mundësi të barabarta të qasjes në institucionet që ofrojnë shërbime publike;

- Numër më të madh të pjesëtarëve të punësuar të komuniteteve RAE;
- Qasje të barabartë për komunitetet RAE në punësim në sektorin publik;
- Kushte më të mira shëndetësore dhe pozitive më të mira sociale për pjesëtarët e komuniteteve RAE;
- Sigurim të qasjes së barabartë në shërbimet parandaluese shëndetësore;
- Përfaqësim më të madh të komuniteteve RAE në mediat kryesore;
- Përfaqësim të barabartë të grave RAE dhe integrim në të gjitha aspektet e shoqërisë.

3. ARSIMI

Fëmijët romë të Kosovës nuk janë plotësisht të integruar në sistemin zyrtar të arsimit. Fëmijët romë ballafaqohen me mungesë të arsimit kur krahasohen me nxënësit e tjerë, çka paraqet një shkallë të frikshme të analfabetizmit dhe një nevojë për programe përkrahëse që sigurojnë përgatitje parashkollore. Një numër i madh i të rinjve mbi 16 vjeç kanë nevojë për aftësim profesional. Vajzat romë ballafaqohen me një situatë edhe më të pakëndshme, veçanërisht me shkallë të lartë të braktisjes së shkollës. Studentët ballafaqohen me qasje jo të barabartë në arsimin terciar. Prandaj:

Ne presim që të rritet numri i fëmijëve RAE të përfshirë në të gjitha nivelet e arsimit deri më 2011

3.1 Gjendja e tanishme në Kosovë

- Rreth 40 fëmijë RAE vazhduan shkollimin në universitet ose në fakultetet teknike pas përfundimit të shkollës së mesme;
- Gjithsej 4.527 fëmijë RAE (1.1% në raport me komunitetin shumicë) janë të përfshirë në vitin shkollor 2005/6 në të gjitha nivelet e arsimit parauniversitar;
- Gjithsej 140 pjesëtarë të komuniteteve RAE (0.53% në raport me komunitetin shumicë) janë të punësuar në arsim;
- Më pak se 20% e popullatës së përgjithshme RAE vijnë shkollimin pas moshës 12 vjeçare;
- 4.5% e fëmijëve RAE e kanë përfunduar arsimin e mesëm të lartë;
- Fëmijët romë vazhdojnë të mos shkollohen në gjuhën romë;
- Vajzat RAE kanë shënuar një shkallë më të lartë të braktisjes së shkollës dhe nivel të ulët të shkrim-leximit.

3.2 Tendanca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)

- Ka një shkallë të lartë të braktisjes së shkollimit në radhët e studentëve romë në Kosovë;
- Nuk ekzistojnë mekanizma për tejkalimin e dallimeve në mes të nxënësve romë dhe nxënësve të tjerë;
- Një numër u vogël i studentëve janë të përfshirë në arsimin terciar dhe nuk ka ndonjë tregues se gjendja është duke u përmirësuar;
- Nuk ekziston asnjë planprogram në gjuhën romane.

3.3 Krahasimi me vendet e tjera:

- Maqedoni: 11.6% e fëmijëve romë e kanë përfunduar arsimin e mesëm të lartë;
- Serbi: 9% e fëmijëve romë e kanë përfunduar arsimin e mesëm të lartë;
- Shqipëri: 4.3% e fëmijëve romë e kanë përfunduar arsimin e mesëm të lartë;
- Mal të Zi: 3.7% e fëmijëve romë e kanë përfunduar arsimin e mesëm të lartë.¹

3.4 Disa manifestime negative të problemeve:

- Shkalla e analfabetizmit ndër RAE të moshës 14-40 vjeçare vlerësohet të jetë më e lartë se 16%;
- Nuk ka të dhëna rreth asaj se sa RAE të moshës nga 14 deri në 18 vjeçare nuk janë të përfshirë në arsimin e mesëm;
- Nuk ka të dhëna rreth asaj se sa RAE të moshës nga 18 deri në 25 vjeçare nuk janë të përfshirë në arsimin e lartë;
- Martesat e hershme kontribuojnë shumë në shtimin e numrit të studentëve që braktisin shkollimin;

3.5 Rekomandimet dhe pritjet

- Të ofrohet përkrahje plotësuese për studentët e përfshirë në arsimin terciar, si p.sh.. me bursa, me kuota në fakultetet primare, me mbështetje teknike;
- Të promovohet dhe zbatohet diskriminimi pozitiv për arsimin dhe punësimin e pjesëtarëve të komuniteteve RAE, veçanërisht në bazë në parime të barabarta të qasjes për studentët romë në arsimin terciar;
- Të ofrohet bazë e plotë e të dhënave për fëmijët RAE të moshës shkollore që janë ose nuk janë të përfshirë në shkollim;

¹ Të dhëna të siguruara nga Dekada e Romëve

- Të zhvillohet planprogrami për gjuhën rome që ai të jetë lëndë mësimore në shkollat fillore;
- Të aftësohen të paktën 70 edukatorë nga komunitetet RAE për të punuar në institucionet parashkollore dhe parafillore;
- Të aftësohen anëtarët e komuniteteve RAE për të dhënë mësim në arsimin e obligueshëm;
- Të organizohen fushata për ngritjen e vetëdijes së prindërve RAE që të dërgojnë fëmijët e tyre në shkollë;
- Të përfshihen fëmijët me aftësi të kufizuara në sistemin e rregullt arsimor;
- Të rritet numri i pjesëtarëve të komuniteteve RAE në arsimimin dhe aftësimin profesional;
- Të ofrohen programe që synojnë zvogëlimin e shkallës së analfabetizimit përmes mbështetjes institucionale;
- Të organizohen kurse intensive për fëmijët që kanë jetuar jashtë vendit me qëllim të ri-integrimit të tyre të suksesshëm në sistemin arsimor.
- Të krijohen mundësi të barabarta për arsimimin e meshkujve dhe femrave me prejardhje RAE;
- Të inkurajohet pjesëmarrja aktive e nënave në arsimimin e fëmijëve, përmes pjesëmarrjes në takimet e prindërve, përfshirjes në bordet e shkollave, etj;
- Të mbështeten çiftet e të rinjve të martuar që të vazhdojnë shkollimin, të mundësohen diskutimet për atë se nuk ka nevojë që të hiqet dorë nga arsimimi.

4. KTHIMI DHE RI-INTEGRIMI

Vlerësohet se një shumicë dërmuese e pjesëtarëve të komuniteteve RAE ose së paku 100.000 akoma jetojnë jashtë Kosovës. Shumica e tyre janë të regjistruar si PZHBV (Persona të Zhvendosur Brenda Vendit), por një numër i madh i tyre janë të paregjistruar. Ende ka nevojë për garanci ndërkombëtare që personat që kthehen në mënyrë vullnetare nuk do të ballafaqohen me probleme të sigurisë, me liri të kufizuar të lëvizjes, me diskriminim ose përjashtim. Vendet e Evropës perëndimore dhe vendet fqinje, si Maqedonia, duan që të kthejnë në Kosovë një numër të madh të azilkërkuesve (refugjatëve) që u është refuzuar azili. Mandej, mund të kthehen edhe PZHBV-të që momentalisht jetojnë në Serbi dhe në Mal të Zi. Prandaj:

Ne presim ri-integrim të suksesshëm në shoqëri të personave të kthyer në Kosovë deri më 2011

4.1 Gjendja e tanishme në Kosovë

- Popullsia RAE e cila para luftës ka qenë së paku 150.000 tani numëron rreth 35.000-40.000 persona që jetojnë në Kosovë;²
- Më shumë se 100,000 romë, ashkali dhe egjiptianë jetojnë si refugjatë, PZHBV ose si punëtorë emigrantë jashtë Kosovës;
- Sipas Përfaqësuesit Special të Sekretarit të Përgjithshëm për të Drejtat Njerëzore të Personave të Zhvendosur Brenda Vendit, 30% deri në 35% (10.000 deri në 20.000) e PZHBV-ve RAE në Serbi nuk janë të regjistruar;
- Doracaku i Korrigjuar për Kthim të Qëndrueshëm, i botuar kohëve të fundit nga UNMIK/IPVQ-të, përmend si zgjidhje alternative kthimin e tyre në vendet e tjera përveç vendit të origjinës;
- Nuk ka të dhëna të sakta mbi numrin e RAE-ve të regjistruar si azilkërkues, refugjatë ose PZHBV;
- Ekzistojnë dokumente të politikës të cilat rregullojnë kthimin vullnetar të PZHBV-ve (Rekomandimet për azhurnimin e politikave dhe procedurave të kthimit dhe protokollit i kthimin vullnetar dhe të qëndrueshëm);
- Shumica e komunave në Kosovë i kanë zhvilluar Strategjitë komunale për kthim. Këtyre strategjive u mungon mekanizmi që adreson nevojat specifike që kanë të bëjnë me kthimin e RAE-ve.

4.2 Tendanca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)

- Sipas UNHCR-së, 2113 romë dhe 4428 ashkali dhe egjiptianë janë kthyer në Kosovë që nga janari i vitit 2000. Në anën tjetër një numër i madh i tyre u larguan nga Kosova në këtë periudhë;
- Nuk ekziston ndonjë mekanizëm i zhvilluar për pranimin dhe mbështetjen e të kthyerve që kthehen me forcë nga vendet e Evropës perëndimore ose nga vendet tjera ku kanë qëndruar;
- Organizatat civile RAE nuk janë përfshirë në procesin e vendimmarrjes që ka të bëjë me zhvillimet, lehtësimin dhe monitorimin e të gjitha aktiviteteve që kanë të bëjnë me kthimin;
- Nuk ka asnjë program për sigurimin e banimit ose strehimit, e as fonde për të siguruar akomodim të mjaftueshëm fillestar për të kthyerit potencial;
- Propozimi i kohëve të fundit i Marti Ahtisaarit për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore, ndikon negativisht në mundësinë e kthimit të RAE-ve.

4.3 Krahasimi me vendet e tjera:

- Nuk mund të jepen të dhëna krahasuese për shkak të gjendjes shumë specifike në Kosovë.

² Raporti hije mbi zbatimin e konventës kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare, Prishtinë, Kosovë, Shtator 2005 bën fjalë për 35.000 përderisa UNMIK punon me shifrën prej 39.000.

4.4 Disa manifestime negative të problemeve:

- Vlerësohet se rreth 60.000 RAE që jetojnë në Serbi dhe Mal të Zi (si PZHBV) dhe rreth 35.000 në Gjermani (si azilkërkues të refuzuar) do të detyrohen të kthehen në Kosovë;;
- Kthimi i detyrueshëm në vendet e tjera e jo në vendin e origjinës së personit të kthyer, do të ndikojë keq në kthimin e qëndrueshëm dhe ri-integrimin dhe do të shpie në një zhvendosje të re;
- Nuk ka informacione dhe garanci se të kthyerit do të jenë të sigurt pas kthimit dhe se do të kenë kushte elementare për tu integruar në shoqëri dhe për të gëzuar të drejtat dhe liritë themelore të njeriut;
- Mungojnë mekanizmat dhe ndihma e qeverisë për ri-integrimin e të kthyerve në shoqëri. Kështu, ata bëhen barrë për banorët lokal RAE, dhe rrjedhimisht edhe për buxhetin e Kosovës për asistencë sociale. Kjo ndikon negativisht në situatën e përgjithshme socio-ekonomike;
- Shumë nga PZHBV-të e paregjistruar, kryesisht në Serbi, jetojnë në varfëri të skajshme pa pasur qasje në shërbime themelore, si në arsim, kujdes shëndetësor, asistencë sociale ose në tregun zyrtar të punës.

4.5 Rekomandimet dhe pritjet

- Kthimi duhet të respektojë parimin e kthimit vullnetar në vendin e origjinës së të kthyerve.
- Duhet të krijohet baza e të dhënave për PZHBV-të, refugjatët dhe azilkërkuesit e refuzuar RAE, e cila do të shërbejë si pikënisje për hapat e mëtejshëm;
- Pas krijimit të bazës së të dhënave, duhet të zhvillohet Strategjia e Kthimit dhe Ri-integrimit, e cila trajton pozitën specifike të RAE si pjesë e Strategjisë për integrimin e romëve, ashkalive dhe egjiptianëve;
- Duhet të përfshihet çështja e kthimit të PZHBV-ve RAE në Strategjitë Komonale për Kthim dhe pastaj të zhvillohen projektet përkatëse në bashkëpunim të ngushtë me komunitetin RAE;
- Duhet të sigurohen mjete të ndara financiare për kthimin dhe ri-integrimin e të kthyerve RAE dhe për forcimin e kapacitetit të komuniteteve pranuese;
- Duhet të ofrohet akomodim (i përkohshëm) për të kthyerit që nuk kanë akomodim;
- Duhet të forcohen rrjetet dhe shpërndarja e informatave tek organizatat e PZHBV-ve RAE jashtë Kosovës në lidhje me procesin e kthimit;
- Duhet të sigurohet dialog efikas me popullatën shumicë për pranimin e të kthyerve.
- Duhet të bëhet diskriminim pozitiv dhe të bëhen përjashtime kur është fjala për të kthyerit RAE në zonat e mbrojtura.³

5. REGJISTRIMI DHE DOKUMENTET

Çështja e regjistrimit dhe dokumenteve ka të bëjë me dy procedura të ndryshme dhe me dy kategori të ndryshme të dokumenteve. Procedura e parë ka të bëjë me regjistrimin e banorëve të Kosovës që u mundëson atyre të marrin letërnjoftimet dhe dokumentet e udhëtimit. Procedura e dytë ka të bëjë me regjistrimin e gjendjes civile e cila qon në lëshimin e dokumenteve si certifikata e lindjes, martesës dhe vdekjes. Prandaj:

Ne presim rritje të konsiderueshme të numrit të RAE të regjistruar deri më 2011

5.1 Gjendja e tanishme në Kosovë

- Sipas UNHCR-së në Kosovë, vlerësohet se nga 20% deri 40% e romëve, ashkalive dhe egjiptianëve në Kosovë nuk janë të regjistruar si banorë të Kosovës;
- Përafërsisht 30% deri 35% (10.000 deri 20.000) e PZHBV-ve RAE në Serbi nuk janë të regjistruar;
- Kategori të ndryshme të personave kanë vështirësi për shkak të mungesës së dokumentacionit personal: banorët që nuk janë larguar kurrë nga Kosova; PZHBV-të në Kosovë; të kthyerit nga Serbia dhe Mali i Zi; personat që tashmë janë riatdhesuar nga vendet e treta.

5.2 Tendanca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)

- Nuk ekzistojnë mekanizma të veçantë për mbledhjen e të dhënave statistikore mbi mosregjistrimin e popullsisë RAE, përfshirë edhe informacionet mbi rastet e personave pashtetësi;
- Një numër i madh i komunave e kushtëzojnë lëshimin e dokumenteve personale të identifikimit me pagesën e tatimit në pronë. Kjo e shkel legjislacionin ekzistues në Kosovë dhe të drejtat themelore të njeriut.
- Autoritete kosovare janë të obliguara që të bashkëpunojnë ngushtë me qeverinë e Republikës së Serbisë, me vendet përkatëse nikoqire dhe me organizatat ndërkombëtare për të siguruar që të gjithë Personat e Zhvendosur Brenda Vendit (PZHBV), refugjatët, punëtorët emigrantë, emigrantët e paligjshëm, që janë me prejardhje nga Kosova, pavarësisht përkatësisë së tyre etnike, të jenë në gjendje të fitojnë statusin civil dhe të regjistrohen si banorë në Kosovë, nëse duan të bëjnë një gjë të tillë.

5.3 Krahasimi me vendet e tjera:

Maqedoni:

- Ekzistojnë të paktën tri programe të udhëhequra nga romët dhe që aktivisht ndihmojnë në dhënien e dokumenteve personale të identifikimit.

5.4 Disa manifestime negative të këtyre problemeve:

- Procedurat komplekse, varfëria, analfabetizmi, prindërit e paregjistruar, mungesa e njohurive mbi obligimet dhe përparësitë e regjistrimit, jeta në vendbanimet joformale, kushtëzimi nga komuna, janë disa nga arsyt kryesore që kontribuojnë që pjesëtarët t komuniteteve RAE të mos regjistrohen dhe të mos pajisen me dokumentacion;
- Mosregjistrimi dhe mospajisja me dokumentacion e pamundësojnë njohjen e një individi para ligjit si person dhe e pengojnë qasjen e tij/të saj në të gjitha të drejtat themelore, duke përfshirë të drejtën në shkollim, të drejtën në kujdes shëndetësor, të drejtat për ndihmë sociale, të drejtën për të marrë pjese në zgjedhje dhe lirinë e lëvizjes;
- Banorët e paregjistruar RAE jetojnë në varfëri të skajshme pa pasur qasje në shërbimet më themelore siç janë arsimit, kujdesi shëndetësor, asistencë sociale dhe tregu zyrtar i punës.

5.5 Rekomandimet dhe pritjet

- Të zhvillohet një politikë e qëndrueshme e cila e bën të pamundur në të ardhmen që një numër i madh i njerëzve të ballafaqohen me probleme të ngjashme që kanë të bëjnë me regjistrimin.
- Të zhvillohen mekanizmat e regjistrimit civil të cilët merren me personat që momentalisht jetojnë jashtë Kosovës;
- Të zhvillohen politika dhe mekanizma që shmangin pengesat burokratike në nivelin komunal si dhe që shmangin rastet e mosregjistrimit të personave në të ardhmen;
- Të krijohen procedura fleksibile dhe masa speciale që do ta lehtësojnë procedurën e regjistrimit;
- Të organizohen fushata të vetëdijesimit për informimin e komuniteteve RAE për nevojën dhe për procesin e regjistrimit;
- Të sigurohet njohja e çfarëdo lloji të dokumentit me të cilin aplikuesi duhet të dëshmojë identitetin dhe të drejtën e tij/të saj për tu regjistruar;
- Të krijohen mekanizma për regjistrimin e njerëzve me aftësi të kufizuara pa dokumente;
- Të krijohet një bashkëpunim ndërmjet të gjitha palëve përkatëse me interes (MPB, MSH, MSHP, MASHT) për të siguruar trajtim (të përkohshëm) të

barabartë në sistemin arsimor dhe shëndetësor të banorëve të identifikuar si të paregjistruar;

- Të krijohen mekanizmat për identifikimin dhe regjistrimin e RAE-ve të paregjistruar që janë me prejardhje nga Kosova, të cilët momentalisht banojnë në Serbi pa qenë të regjistruar si PZHBV;
- Komunitat duhet të miratojnë qasje të ndjeshme gjinore që ndihmojnë nënat dhe foshnjat në rastet e lindjeve në shtëpi dhe që promovojnë regjistrimin civil të të gjitha foshnjave të porsalindura.

6. PJESËMARRJA NË POLITIKË

Niveli i ulët i arsimit dhe në disa raste edhe diskriminimi kundër RAE-ve kontribuojnë në masë të madhe në mospërfaqësimin e tyre sa duhet në jetën publike e veçanërisht në jetën politike. Numri i madh i PZHBV-ve dhe refugjatëve e zbrit ndjeshëm elektoratin në Kosovë, gjë që ndikon negativisht në përfaqësimin e barabartë politik të komuniteteve RAE. Në anën tjetër pjesëmarrja në nivelin lokal është pothuaj në nivelin më të ulët të mundshëm. Prandaj:

Ne presim rritje të konsiderueshme të numrit të RAE të përfshirë në procesin e vendimmarrjes deri më 2011

6.1 Gjendja e tanishme në Kosovë

- Mungesa e dokumenteve personale dhe mospërgatitja e qeverisë për integrimin e suksesshëm të personave të kthyer kontribuojnë në zvogëlimin e elektoratit. Kjo nënkupton se diku prej 8,000 deri 16,000 persona nuk mund të marrin pjesë në jetën civile dhe politike në Kosovë;⁴
- Romët, ashkallitë dhe egjiptianët gëzojnë një përfaqësim të garantuar në Kuvendin e Kosovës. RAE kanë së bashku katër ulëse nga 20 sa janë të rezervuara për komunitetet etnike;
- Pjesëmarrje në procesin e vendimmarrjes në nivelin qendror dhe atë lokal është jo e mjaftueshme;
- Komunitetet nuk janë të përfaqësuara sa duhet në administratën lokale dhe në përgjithësi në fuqinë punëtore të zyrave dhe shërbimeve komunale.

⁴ Minoritetet e klasës së dytë: Margjinalizimi i vazhdueshëm i komuniteteve RAE në Kosovë, Julie Chadbourn, Komiteti Norvegjez i Helsinkit

6.2 Tendanca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)

- Kuvendet komunale nuk kanë "ulëse të rezervuara" ose mekanizma të tjerë për të siguruar pjesëmarrjen e komuniteteve më të vogla. Prandaj, RAE pothuaj nuk janë të përfaqësuara fare në nivelin lokal;
- Vetëm 3 parti politike RAE janë të kyçura në jetën politike;
- Akterët RAE kanë zë të dobët në politikën qendrore.

6.3 Disa manifestime negative të këtyre problemeve:

- Për shkak të numrit të madh të RAE që jetojnë jashtë Kosovës si PZHBV, si refugjatë ose si punëtorë emigrantë dhe, për shkak të mungesës së fushatave të informimit të komuniteteve RAE "në ekzil", elektorati RAE është relativisht i vogël dhe partitë politike të këtyre tri komuniteteve hasin në vështirësi për mobilizimin e pjesëtarëve të komuniteteve të tyre;
- RAE ballafaqohen me diskriminim jo vetëm kur është fjala për punësim në institucionet lokale dhe qendrore por edhe në qasjen në institucionet dhe shërbimet publike themelore.
- Programet e informimit gjatë zgjedhjeve nuk i adresohen komuniteteve RAE që jetojnë në diasporë, e as atyre që jetojnë në zonat e banuara me shumicë serbe.

6.4 Krahasimi me vendet e tjera:

Maqedoni:

- Ekzistojnë pesë parti politike të cilat marrin pjesë aktive në jetën politike, si në qeveri ashtu edhe në opozitë.
- Dy romë janë anëtarë të parlamentit.
- Shumë romë marrin pjesë si këshilltarë në qeveritë lokale, si të punësuar në administratën publike, etj;
- Ekziston marrëveshja kornizë e nënshkruar që siguron pjesëmarrjen e barabartë të pakicave në të gjitha sferat e jetës publike, p.sh., në arsim, punësim etj.
- Ka komunë që udhëhiqet nga romët;
- Një rom është kryetar komune;

Serbi

- Dy parti politike romë marrin pjesë aktive në kuvendin e Serbisë.
- Katër romë janë të integruar në kuvend përmes subjekteve politike jo-rome.
- Shumë romë marrin pjesë si këshilltarë në qeveritë lokale, si punëtorë në administratën publike, etj;

6.5 Rekomandimet dhe pritjet

- Të ndërmerren veprime për diskriminim pozitiv që do të mundësonin pjesëmarrjen e RAE në organet vendimmarrëse në nivelin lokal dhe atë qendror;
- Duke pasur parasysh bartjen e kompetencave nga niveli qendror tek ai lokal, është e domosdoshme të ndërmerren veprime të diskriminimit pozitiv që do të mundësonin komuniteteve etnike që të përfaqësohen në kuvendet komunale;
- Partitë politike jo-RAE duhet të regjistrojnë anëtarë RAE në subjektet e tyre;
- Të promovohet pjesëmarrja e grave romë në mënyrë të barabartë me meshkujt në jetën publike dhe politike, në mekanizmat konsultativ dhe në mekanizmat e tjerë.
- Të krijohen mekanizmat që do të adresojnë pjesëmarrjen e diasporës dhe banorëve RAE në zonat e banuara me shumicë serbe në zgjedhje.

7. BANIMI DHE VENDBANIMET JOFORMALE

Gjendja e komuniteteve RAE sa i përket banimit ndryshon shumë nga një komunë në tjetrën. Ata ballafaqohen me mungesën e të drejtës së zotërimit të pronës dhe shumë prej tyre jetojnë në vendbanime joformale. Mungesa e sigurisë për zotërimin e pronës shpesh i pengon PZHBV-të RAE që të kthehen në shtëpitë e tyre dhe të integrohen në shoqëri. Ngjashëm, RAE nuk kanë qasje në shërbimet publike dhe në shërbimet tjera të domosdoshme. Prandaj:

Ne presim ulje të konsiderueshme të numrit të vendbanimeve joformale deri më 2011

7.1 Gjendja e tanishme në Kosovë

- Pjesëtarët e komuniteteve RAE jetojnë të ndarë nga komunitetet e tjera nëpër "mëhalla" ku mungon infrastruktura adekuate;
- 72% e pjesëtarëve të komuniteteve RAE nuk kanë banjë ose tualete në shtëpitë e tyre;
- Banorët e vendbanimeve joformale nuk e gëzojnë të drejtën për banim, për tokë dhe pronë dhe shpesh nuk janë titullar të pronës dhe nuk kanë leje urbanistike.

7.2 Tendanca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)

- Programet ekzistuese nuk u sigurojnë pjesëtarëve të komuniteteve RAE ndihmë adekuate për legalizimin e pronave në vendbanimet joformale;
- Nuk ka asnjë indikacion për përfshirjen e vendbanimeve joformale në Planet zhvillimore komunale dhe në Planet zhvillimore urbane;
- Nuk ka ndonjë vendim të qeverisë ose të autoriteteve komunale për legalizimin e shtëpive pa leje.

7.3 Krahasimi me vendet e tjera:

Maqedoni:

- Ekziston një vendim ekzekutiv i qeverisë për legalizimin e vendbanimeve joformale.

7.4 Disa manifestime negative të këtyre problemeve:

- Nuk ka të dhëna të besueshme dhe analiza të kryera mbi gjendjen sa i përket banimit, tokës dhe pronës së komuniteteve RAE;
- Së paku 100.000 romë, ashkali dhe egjiptianë janë zhvendosur gjatë konfliktit të vitit 1999;
- Një numër i konsiderueshëm i "mëhallëve" (vendbanimeve) të RAE janë shkatërruar dhe 10.000 njerëz janë detyruar të largohen nga shtëpitë e tyre;
- Në periudhën 1999 - 2002 është rindërtuar një numër i vogël i shtëpive që u përkisnin romëve, ashkalive dhe egjiptianëve. Ky numër i vogël është si pasojë e përjashtimit të RAE-ve për shkak se atyre u mungonin dokumentet mbi pronën (nuk ndodhi kështu për komunitetet e tjera).

7.5 Rekomandimet dhe pritjet

- Të zhvillohet një politikë gjithëpërfshirëse dhe të sigurohen ndryshimet ligjore që do të mundësojnë rregullimin e vendbanimeve joformale;
- Të themelohet një bazë e besueshme e të dhënave mbi gjendjen sa i përket banimit, tokës dhe pronës së pjesëtarëve të komuniteteve RAE;
- Në bashkëpunim me palët e tjera të interesuara, të zyrtarizohen vendbanimet RAE që gjenden në tokën që është pronë publike, shtetërore ose shoqërore, të cilat nuk janë të dëmshme dhe të cilat mund të lidhen me infrastrukturën komunale;
- Të ofrohet akomodim alternativ në rast se vendbanimet joformale nuk mund të zyrtarizohen;
- Të përfshihen të gjitha vendbanimet joformale në Planet zhvillimore komunale dhe planet zhvillimore urbane;

- Të korrigojnë ligjet e tanishme mbi shfrytëzimin e tokës, planifikimin hapësinor, banimit dhe ndërtimin, për të siguruar parandalimin e krijimit të vendbanimeve joformale, rregullimin e atyre ekzistuese dhe përmirësimin e tyre urban;
- Në bashkëpunim me autoritete përkatëse sigurohen resurse financiare për përmirësimin e kushteve të banimit për romët, ashkalitë dhe egjiptianët;
- Të sigurohet banim social për nënat pa burra dhe për familjet me kryefamiljar femra, të cilat nuk kanë kurrfarë pronash.

8. PUNËSIMI DHE FUQIZIMI EKONOMIK

Për shkak të mungesës së aftësisë dhe shkollimit përkatës, pjesëtarët e komuniteteve RAE nuk janë të përfaqësuar në mënyrë të barabartë në punësimin në sektorin publik. Kjo ndikon te romët në mënyrë disproporcionale për shkak të mundësive jo të barabarta që ata i kanë në tregun e punës. Shumica e romëve nuk kanë të drejtë të marrin mikrokredi. Pothuaj një e treta e komunitetit RAE ballafaqohet me varfërinë ekstreme. Prandaj:

Ne presim rritjen e numrit të pjesëtarëve RAE të punësuar në sektorin publik deri më 2011

8.1 Gjendja e tanishme në Kosovë

- Sipas UNDP-së nga gjithsej 58,32% kosovarëve që nuk janë të punësuar, më shumë se 80% e tyre janë RAE;
- Nuk ka strategji për zvogëlimin e varfërisë që do të mbështeste pjesëtarët komuniteteve RAE;
- 36,70% e pjesëtarëve të komuniteteve RAE jeton në varfëri ekstreme, me më pak se një dollar në ditë;
- Të ardhurat e komuniteteve RAE për kokë banori janë 397 euro;
- Nuk ka të dhëna se sa gra të komuniteteve RAE janë të punësuar në Kosovë.

8.2 Tendanca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)

- Nuk ekziston asnjë strategji për zvogëlimin e varfërisë, e cila do të mundësonte ndërmarrjen e masave për përmirësimin e gjendjes së komunitetit RAE;

- Nuk ka politikë selektive për punësimin e pjesëtarëve të komuniteteve RAE që janë me prejardhje nga zonat e caktuara në Kosovë;
- Nuk ekzistojnë programe që ofrojnë aftësim profesional;
- Për shkak të mungesës së kualifikimit, një numër i madh i RAE janë të papunë.
- Nga 16% e pjesëtarëve të pakicave që punojnë në administratën publike vetëm 0, 58% janë RAE.

8.3 Krahasimi me komunitetet e tjera:

- Shkalla e papunësisë së serbëve në Kosovë është 30.18% dhe e shqiptarëve është 45.85%;
- Niveli i varfërisë së skajshme të serbët është 3.94% ndërsa të shqiptarët në Kosovë është 12.87%;
- Të ardhurat për kokë banorit për serbët janë 1.282 euro dhe për shqiptarët në Kosovë janë 1.051 euro.

8.4 Disa manifestime negative të këtyre problemeve:

- Nuk ekziston asnjë lidhje në mes të shkollimit dhe mundësive për punësim për pjesëtarët e komunitetit RAE, duke përfshirë edhe masat për të mundësuar kalimin e tyre nga shkolla në punë;
- Shumica e pjesëtarëve që janë të punësuar janë punësuar kryesisht në sektorët më pagë të vogël dhe në pozita të cilat nuk kërkojnë ndonjë kualifikim profesional.

8.5 Rekomandimet dhe pritjet

- Të rritet numri i të punësuarve nga radhët e komuniteteve RAE;
- Të zhvillohet Strategjia për uljen e varfërisë që adreson nevojat specifike të RAE;
- Të promovohen dhe krijohen mekanizmat për punësimin e grave të komuniteteve RAE;
- Të krijohen lidhje të forta ndërmjet shkollës dhe mundësive për punësim për këto tri komunitete, duke përfshirë masat që mundësojnë kalimin nga shkolla në punë;
- Të zbatohet diskriminimi pozitiv dhe të sigurohet qasje e barabartë në punësim në shërbime publike për pjesëtarët e komuniteteve RAE;
- Të ofrohen programe të aftësimin profesional për komunitetet RAE të përqendruara në nevojat e tregut, veçanërisht në sektorët më të mëdhenj të punësimin;
- Të zbatohen masa të përkohshme të diskriminimit pozitiv që u mundësojnë

ndërmarrësve RAE të jenë më konkurrues kur marrin pjesë në tenderë ose kur aplikojnë për kontrata.

9. SHËNDETËSIA DHE ÇËSHTJET SOCIALE

Kohëzgjatja e jetës, vdekshmëria e foshnjave, sëmundjet dhe treguesit e tjerë shëndetësor janë shumë më të këqij për romët se sa për popullatën shumicë. Komuniteti rom ballafaqohet me qasje jo të barabartë në kujdes shëndetësor. Ka një numër shumë të vogël të nxënësve që vijojnë mësimet në shkolla të mjekësisë. Niveli i ulët i të kuptuarit të nevojave specifike të komuniteteve RAE nga personeli mjekësor e rrit mosbesimin e romëve në këto shërbime shëndetësore. Janë regjistruar raste të shumta të sëmundjeve dhe të kequshqyerit tek romët. Prandaj:

Ne presim që të përmirësohet gjendja shëndetësore dhe pozita sociale e komuniteteve RAE deri më 2011

9.1 Gjendja e tanishme në Kosovë

- Komunitetet RAE marrin pjesë me 0.5% në numrin e përgjithshëm të të punësuarve në sektorin e shëndetësisë;
- Ka një numër të madh të romëve të kualifikuar që nuk janë punësuar në shërbimin shëndetësor;
- Nuk ka të dhëna se sa pjesëtarë të komuniteteve RAE marrin ndihma nga sistemi i mirëqenies sociale;
- Ekziston një ndjenjë e frikës në radhët e komuniteteve RAE rreth asaj se mund të mos kenë qasje të barabartë në shërbimet shëndetësore;
- Komunitetet RAE nuk kanë qasje në ujë të pijshëm cilësor;
- Një numër jo i mjaftueshëm i punëtorëve shëndetësor janë pjesëtarë të komuniteteve RAE;
- Përkujdesja për gratë romë pas lindjes është joadekuate.

9.2 Tendanca në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)

- Nuk është ndërmarrë asnjë veprim për të krijuar bazën e të dhënave për RAE që nuk kanë qasje në shërbime shëndetësore;
- Nuk është bërë asgjë për përmirësimin e shërbimeve shëndetësore për parandalimin dhe shërimin e sëmundjeve, sipas Ligjit për shëndetësinë;

- Nuk është bërë asgjë në zbatimin dhe monitorimin e ligjeve kundër diskriminimit, veçanërisht në lidhje me qasjen në kujdes shëndetësor;
- Nuk është bërë asgjë për eliminimin e njollës dhe diskriminimit të komuniteteve RAE që kanë të bëjnë me qasjen në kujdes shëndetësor.

9.3 Krahasimi me vendet e tjera:

- Një tendencë e ngjashme në shëndetësi dhe në çështjet sociale është regjistruar edhe në vendet e tjera fqinje.

9.4 Disa manifestime negative të këtyre problemeve:

- Është i punësuar vetëm një mjek rom.
- Vetëm në një numër të vogël rajonesh pjesëtarët komuniteteve RAE janë të punësuar si personel në shërbime mjekësore dhe në asistencën teknike;
- Gratë RAE nuk kanë qasje dhe trajtim të barabartë në kujdes shëndetësor;
- Ka pak të dhëna mjekësore për pjesëtarët e komuniteteve RAE;
- Është një numër shumë i vogël i rasteve të regjistruara të diskriminimit në lidhje me ofrimin e shërbimeve shëndetësore.

9.5 Rekomandimet dhe pritjet

- Të krijohen mundësitë që pjesëtarët e komuniteteve RAE të regjistrohen në shkollat e mesme të mjekësisë dhe në fakultete;
- Të sigurohet punësimi në shërbimet shëndetësore i personave të kualifikuar;
- Të sigurohet qasje në shërbimet e parandalimit dhe shërimit, siç përcaktohet në Ligjin për shëndetësinë;
- Të ofrohen trajnime specifike për personelin shëndetësor përmes eliminimit të njollës dhe përmes mosdiskriminimit;
- Të krijohen mekanizmat për sigurimin e ujit të pijshëm cilësor;
- Të krijohen mundësitë për aktivizimin dhe punësimin e punonjësve që kanë kryer shkollën e mjekësisë ose të cilët kanë kryer aftësimin përkatës në shëndetësi për nevojat e komuniteteve;
- Të sillen shërbimet shëndetësore më afër vendbanimeve të komuniteteve RAE;
- Të sigurohen mundësi të barabarta për qasje në institucionet që ofrojnë shërbime publike (çerdhe të fëmijëve, institucione parashkollore, shkolla, qendra për mbrojtje sociale, qendra të strehimit të femrave dhe fëmijëve/shtëpi të sigurta);
- Të zhvillohen dhe të zbatohen masa që synojnë të ofrojnë shërbime më të mira shëndetësore riprodhuese dhe seksuale, veçanërisht për komunitetet RAE.

10. KULTURA, MEDIAT DHE INFORMIMI

Në të kaluarën, kultura e komuniteteve RAE ka qenë shumë e ndikuar nga kultura e popullatës shumicë dhe nga kulturat e komuniteteve të tjera. Përkundër këtij ndikimi, komunitetet RAE e kanë ruajtur dhe shfaqur pasurinë e tyre kulturore kryesisht përmes ansambleve popullore dhe trupave të teatrove amatore. Një rol të rëndësishëm në ruajtjen e kësaj kulture e kanë autorët dhe veprat apo krijimet e tyre, si dhe romët e arsimuar të cilët kanë punuar shumë në zhvillimin e gjuhës rome. Ndonëse mediat kanë rol shumë të rëndësishëm në arritjen e kohezionit ndërmjet komuniteteve RAE dhe komuniteteve tjera si dhe në përmirësimin e komunikimit, komunitetet RAE nuk janë fare të pranishme në mediat kryesore. Prandaj:

Ne presim rritje të konsiderueshme të përfaqësimit të RAE në shoqërinë kulturore të Kosovës dhe në media deri më 2011

10.1 Gjendja e tanishme në Kosovë

- Kultura RAE nuk paraqitet në mënyrë reale dhe gjithmonë portretizohet në një mënyrë e cila vetëm shton paragjykimet dhe stereotipet;
- Vetëm 5-6 libra të mbështetura nga donatorët janë botuar në gjuhën rome dhe kjo e pengon standardizimin e gjuhës rome dhe afirmimin e autorëve të rinj;
- Nga gjithsej 128 radiostacione, vetëm pesë radiostacione transmetojnë programe në gjuhën rome;
- Programet informative për komunitetet RAE nuk ofrojnë edhe programe kulturore dhe arsimore;
- Nuk ka asnjë gazetar profesionist në Kosovë nga këto komunitete dhe shumica e tyre punojnë si gazetarë që kanë vijuar disa trajnime dhe të cilët kanë përvojë në media.

10.2 Tendencat në Kosovë (gjatë periudhës 2002-2007)

- Radio publike e RTK-së nga viti 2003 filloi me një program ditor 30 minutash, ndërsa televizioni i RTK-së transmeton programin javor 45 minutash "Yekhipe", që transmetohet të enjteve dhe që ritransmetohet të dielave dhe të hënave;
- Vetëm 3 prej 22 stacioneve televizive private, transmetojnë programe javore në gjuhën romane;
- RAE ballafaqohen me mungesë të kapaciteteve njerëzore që do të mund të

zhvillonin dhe menaxhonin punën sistematike në kulturë, media dhe në informim;

- Nuk ka programe të mjaftueshme të aftësisimit për punëtorët profesionistë në kulturë dhe për punonjësit që do të mund të punësoheshin si profesionistë në media;
- Nuk ka programe operacionale vjetore për përmirësimin e cilësisë së pasurisë kulturore të komuniteteve RAE;
- Ka mungesë të infrastrukturës për të zhvilluar kulturën dhe mediat për komunitetet RAE në Kosovë;
- Nuk ka të rinj që janë të përfshirë në procesin e eliminimit të traditave negative të komuniteteve RAE.

10.3 Krahasimi me vendet e tjera:

Në Maqedoni gjendja është ndryshe:

- Që nga shtatori 2007, gjuha, kultura dhe historia rome është futur si lëndë mësimore në arsimin fillor;
- Ka një numër të madh të programeve në gjuhën romane të transmetuara nga mediat. Tri radiostacione dhe dy stacione televizive janë në pronësi të romëve dhe mbulojnë hapësira në tërë Ballkanin dhe në Evropë;
- Ekzistojnë të paktën 10 teatro amatore të cilat punojnë dhe në mënyrë aktive e paraqesin kulturën rome në Maqedoni dhe më gjerë.

10.4 Disa manifestime negative të këtyre problemeve:

- Pasqyra negative e paraqitur për komunitetet RAE e vështirëson ndërveprimin dhe komunikimin me pakicat e tjera dhe integrimin e shoqëri;
- Listat zyrtare të institucioneve tregojnë se janë 15 media elektronike kombëtare dhe lokale që transmetojnë programe për komunitetet RAE, por në realitet janë vetëm 6 sosh. Ekziston vetëm një revistë periodike e financuar nga një donator dhe një revistë periodike për fëmijë;
- Martesat e hershme dhe braktisjet e hershme të shkollës nga vajzat ndikojnë negativisht në gjetjen e aktoreve të reja për teatrot amatore, të vallëzueseve për ansamblet folkloristike ose gazetareve të cilat në një periudhë afatgjatë do të mund të mbështetnin aktivitetet kulturore dhe zhvillimin e dramës, folklorit dhe mediave;
- Deri më tani, komunitetet RAE kanë improvizuar dhe shpesh kanë përgatitur manifestimet e tyre kulturore në kushte shumë të këqija dhe me kapacitete teknike minimale.

10.5 Rekomandimet dhe pritjet

- Të zbatohen një numër programesh të ndryshme të aftësisimit të cilat do të qonin në zhvillimin e programeve më efikase dhe inovative në lëmin e kulturës dhe mediave.
- Të inkurajohet dhe ndihmohet krijimi i mediave në pronësi të RAE, si dhe aftësimi i gazetarëve RAE;
- Të punësohen pjesëtarët e komunitetit RAE në organet dhe institucionet qeveritare që zhvillojnë politikat kulturore dhe politikat e informimit në Kosovë. Kjo do të qojë në një përkushtim më të madh për nevojat e komuniteteve RAE;
- Të hartohen planet dhe aktivitetet që janë në përputhje me nevojat e komuniteteve RAE në kulturë, media dhe informim;
- Të forcohen kapacitetet njerëzore për ruajtjen dhe zhvillimin e trashëgimisë kulturore të komuniteteve RAE;
- Të zbatohen programe kulturore, arsimore dhe informative për të promovuar kulturën RAE;
- Të promovohet dhe të shtohet koha e transmetimit në radio dhe në televizion, që i dedikohet komuniteteve RAE;
- Të zhvillohen dhe organizohen fushata edukative dhe informative për të informuar njerëzit për jetën, shoqërinë dhe kulturën RAE, dhe për rëndësinë e ndërtimit të një shoqërie gjithëpërfshirëse, e cila respekton të drejtat e njeriut dhe identitetin e komuniteteve RAE;
- Të krijohet një kuadër i gazetareve të afta RAE, të cilat do të punonin në mediat RAE dhe në mediat kryesore në Kosovë;
- Të mbështeten të rinjtë RAE duke siguruar përpjesëtim të barabartë për studentet që dëshirojnë të studiojnë gazetarinë dhe me vonë në punësimin e tyre në mediat publike.

11. VËREJTJET PËRMBYLLËSE

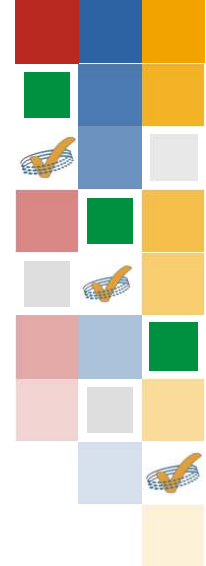
Të gjitha objektivat, masat dhe pritjet e paraqitura në platformën tonë janë pjesë e një programi më të gjerë që kemi në përmirësimin e jetës dhe gjendjes sociale të komuniteteve RAE në Kosovë.

Qendra për Integrim Ndërkombëtar dhe organizatat e mirënjohura joqeveritare të tubuara në Forumin e Romëve, Ashkalive dhe Egjiptianëve të Kosovës, janë të gatshme të bashkëpunojnë dhe të japin të gjithë përkrahjen e nevojshme për çdo subjekt politik i cili do të miratojë dhe inkorporojë këtë platformë si pjesë e programeve të tyre politike dhe si pjesë të prioritetëve qeveritare.

Ne jemi të gatshëm që në çdo mënyrë dhe në çdo vend të mbështesim çdo subjekt politik që e sheh të ardhmen e Kosovës me komunitetin e integruar RAE.

Ne inkurajojmë çdo parti politike që për më shumë informata të kontaktojë Qendrën për Integrim Ndërkombëtar: ciintegration@gmail.com

CIVIL PLATFORM for 2007 Kosovo elections

TABLE OF CONTENT

1. FOREWORD	... 65		
2. INTRODUCTION	... 66		
3. EDUCATION	... 68		
3.1 Current situation in Kosovo	... 68		
3.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)	... 68		
3.3 Comparison with other countries	... 68		
3.4 Some of negative reflections of the problems	... 69		
3.5 Recommendations and expectations	... 69		
4. RETURN AND RE-INTEGRATION	... 70		
4.1 Current situation in Kosovo	... 70		
4.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)	... 71		
4.3 Comparison with other countries	... 71		
4.4 Some of negative reflections of the problems	... 71		
4.5 Recommendations and expectations	... 71		
5. REGISTRATION AND DOCUMENTS	... 72		
5.1 Current situation in Kosovo	... 72		
5.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)	... 73		
5.3 Comparison with other countries	... 73		
5.4 Some of negative reflections of the problems	... 73		
5.5 Recommendations and expectations	... 74		
6. POLITICAL PARTICIPATION	... 74		
6.1 Current situation in Kosovo	... 75		
6.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)	... 75		
6.3 Some of negative reflections of the problems	... 75		
6.4 Comparison with other countries	... 75		
6.5 Recommendations and expectations	... 76		
7. HOUSING AND INFORMAL SETTLEMENTS	... 76		
7.1 Current situation in Kosovo	... 77		
7.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)	... 77		
7.3 Comparison with other communities	... 77		
7.4 Some of negative reflections of the problems	... 77		
7.5 Recommendations and expectations	... 77		
8. EMPLOYMENT AND ECONOMIC EMPOWERMENT	... 78		
8.1 Current situation in Kosovo	... 78		
8.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)	... 79		
8.3 Comparison with other communities	... 79		
8.4 Some of negative reflections of the problems	... 79		
8.5 Recommendations and expectations	... 79		
9. HEALTH AND SOCIAL ISSUES	... 80		
9.1 Current situation in Kosovo	... 80		
9.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)	... 80		
9.3 Comparison with other countries	... 81		
9.4 Some of negative reflections of the problems	... 81		
9.5 Recommendations and expectations	... 81		
10. CULTURE, MEDIA AND INFORMATION	... 82		
10.1 Current situation in Kosovo	... 82		
10.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)	... 82		
10.3 Comparison with other countries	... 83		
10.4 Some of negative reflections of the problems	... 83		
10.5 Recommendations and expectations	... 83		
11. CLOSING REMARKS	... 84		

1. FOREWORD

This paper synthesizes the work of Roma, Ashkali and Egyptians non-governmental organizations with the leadership of Center for International Integration for accelerating the process of integration of RAE communities in Kosovo society.

Through the Civil platform RAE communities raise their voice and bring their proposals, concerns and needs to the attention of the public in Kosovo and to the decision-makers in Kosovo and abroad.

This platform is published in a period of intensive preparation for the upcoming Kosovo 2007 elections. This reflects the importance of the findings presented and measures that need to be undertaken by the newly elected government in order to improve the socio-economic situation of the RAE community.

Pre-election period is a time for active mobilization of RAE electorate. This reflects the need RAE community to possess concrete aims and measures for improvement of their position in order to be in situation to negotiate with the existing political parties and subsequently with the newly elected government institutions in exchange of their votes and better prosperity of Kosovo society.

The Platform provides recommendations on improving the RAE situation in Kosovo, particularly focused on the main eight crucial areas for RAE community social inclusion:

1. Education;
2. Return and re-integration of IDP's;
3. Registration and documents;
4. Political participation,
5. Housing and informal settlements;
6. Employment and economic empowerment;
7. Health and social issues and
8. Culture and media.

This document primary intention is to focus the consideration of minority and majority representatives on RAE specific needs and to understand the importance of their successful integration and re-integration in the society.

We encourage every political party to contact the Center for International Integration for more information and concrete further steps and mechanisms in order to put this platform into "life".

Bashkim Ibishi
Executive Director

2. INTRODUCTION

Foreseen the fact that the coming Parliamentary and local elections are announced to take place on 17 November 2007, the subsequent effect of the above elections will have an impact on Kosovo society for a period of 4 years. In that regard, Center for International Integration (CII) centres its activities in mobilizing Kosovo citizens to play more proactive role in seeking for solutions as well as to require more responsible election programmes by the candidate political parties and independent candidates for elections during the election campaign.

Center for International Integration launches the "Civil platform" for 2007 Kosovo elections and identifies major problems with which the Roma, Ashkali and Egyptians in Kosovo are faced. Center for International Integration and renowned Roma, Ashkali and Egyptian Non-Governmental Organizations gathered within Kosovo Roma, Ashkali and Egyptian Forum (hereinafter Forum) have established realistic goals and recommendations to resolve these problems.

We want to see Kosovo as a place where all ethnic communities could live without fear, enjoy equal opportunities and together will build up common future.

We expect Kosovo political parties and their candidates to consider recommendations and goals from "Civil platform" carefully, to incorporate them into pre and post-election political programs and establish priority of their future work among them.

Every single spectre of tackled subjects within the Civil Platform aims to contribute to creation and put into effect the multiethnic concept within the political party's ward. In addition, the Civil Platform seeks to sensibilise the political parties towards RAE identified priorities.

Many years after the Kosovo conflict, the Kosovo political parties continue to center their platforms on mono-ethnic interests and act in divided manner. We expect them to commence to adopt multi-ethnic and multi-cultural approach within their political platforms, respectively to start to consider minority recruitment within their own political constituency as well as to consider entering into political coalition with minority political entities.

We expect them to offer detailed scheme of their apprehension through realistic and achievable programs and plans for each of these goals and recommendations.

We expect them to perform public functions that we will entrust them at coming elections conscientiously, straightforwardly and ready to assume full political responsibility for their decisions and acts.

We invite all members of RAE communities to support our goals and recommendations in

which manner will provide additional strength of our efforts to express the common interest and needs.

This Platform is aimed to focus the pre-election discussions on RAE communities' needs and expectations.

We expect that the new Government will promote and commit itself for policies concerning the areas presented, to accelerate the process of integration and returning and re-integration of members of RAE communities.

We expect selected representatives and future authorities to be more devoted to democratic reforms of the society not just orally but in the practice as well.

The intend of CII and RAE renown Non Governmental Organizations of Forum is to articulate in a demonstrative manner the RAE citizen's interests as well as to insist on responsible work of Kosovo future Government. The main compass of this platform is systematic improvement of lives of RAE and thus up-and-coming integration into Kosovo society.

We expect the following by 2011:

- To provide additional support to students involved in tertiary education through scholarships, provision of quota in priority faculties (Medicine, Pedagogy, Economy, Law and Political sciences);
- Increased number of RAE pupils and students for at least 20%;
- Developed and integrated curricula of Roma language within Kosovo education system;
- Increased number of enrolled RAE community teachers;
- Increased number of IDP returned in Kosovo and integrated within the society;
- Increased number of registered RAE that lack personal documents;
- Established mechanisms for equally participation of RAE in political decision-taking bodies at local and central level.
- Included Roma informal settlements in the overall Kosovo Urban Development Plans;
- Non-existence of RAE informal settlements and shanty towns;
- Improved socio-economic situation;
- Equal opportunities for access to institutions that provide public services;
- Increased number of employed RAE communities members;
- Equal access on employment in public sectors of RAE;
- Improved health condition and social position of RAE communities' members;
- Effective provision of equal access to preventive health care services;
- Increased representation of RAE in mainstream media;
- Equal representation of RAE women in all areas of integration in the society.

3. EDUCATION

Kosovo Roma children are not fully integrated into formally recognized education. Roma children face gap in education comparing with the other pupils that reflects the dreadful illiteracy rate and need of supporting programs that provide pre-school preparation. Large number of youngsters above 16 needs genuine involvement in vocational training. Roma girls face even more unenviable situation particularly the high drop-out rate. Students face unequal access in tertiary education. Therefore:

We expect to increase the number of involved RAE children in all levels of education by 2011

3.1 Current situation in Kosovo

- Around 40 RAE children continued on to universities or technical faculties after secondary school;
- Total of 4.527 RAE children (1.1% compared with majority community) are involved in the school year 2005/06 in all levels of pre-university education;
- Total of 140 members of RAE community (0.53% compared with majority community) are employed in education;
- Less than 20% of the collective RAE population attends school beyond the age of twelve;
- 4.5% RAE children have completed upper secondary education;
- Roma children continue not to receive education in Roma language;
- RAE girls register increased drop-out rate and low level of literacy.

3.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)

- There is high drop-out rate among Kosovo Roma students;
- There are no mechanisms on bridging the gap between Roma and other pupils;
- Low number of students are involved in tertiary education and there are no indicators on improving this issue;
- There is no existing curriculum on Romany language.

3.3 Comparison with other countries:

- Macedonia: 11.6% Roma children completed upper secondary education;
- Serbia: 9% Roma children completed upper secondary education;

- Albania: 4.3% Roma children completed upper secondary education;
- Montenegro: 3.7% Roma children completed upper secondary education.¹

3.4 Some of negative reflections of the problems:

- The illiteracy rate among RAE between age of 14-40 is estimated to be more than 16%;
- There are no existing data on how many RAE on age between 14 and 18 are not involved in secondary education;
- There are no existing data on how many RAE on age between 18 and 25 are not involved in higher education;
- Early marriages have large contribution on increasing the number of students that drop-out from school;

3.5 Recommendations and expectations

- To provide additional support to students involved in tertiary education such as scholarships, quota in primary faculties, technical support;
- To promote and implement affirmative action for education and employment of members of RAE communities particularly based on equal access principles for Roma students to tertiary education;
- To provide full data base of RAE children on school age who are involved or not involved in school;
- To develop curricula for Roma language to become a taught subject in elementary schools;
- To train at least 70 educators from RAE communities to work in pre-school and pre-primary institutions;
- To train members of RAE communities to teach in compulsory education;
- To organize awareness raising campaigns for RAE parents to send their children to school;
- To include disabled children into the regular system of education;
- To increase the number of RAE communities members in vocational education and training;
- To offer programs aimed to reduce illiteracy rate through institutional support;
- To organize intensive courses for children who have lived abroad aimed for successful re-integration in educational system.
- To create equal opportunities for education for men and women of RAE origin;
- To encourage the active participation of mothers in children's education through attending parents' meetings, involvement in school boards etc.;

¹ Data available by the Decade of Roma

- To support young married couples to remain in school, facilitate discussions on issues that there is no need to compromise education.

4. RETURN AND RE-INTEGRATION

It is estimated that the vast majority of RAE community members or at least 100.000 still live outside Kosovo. The most of them are registered as IDP (Internally Displaced People) but large is the number of the unregistered too. Still remains the need of international guaranty that the returnees on voluntary base will no face security problems, limited freedom of movement, discrimination or exclusion. Western European countries and neighbouring countries such as Macedonia intend to return large numbers of failed asylum seekers (refugees) to Kosovo. Further, IDP currently living in Serbia and in Montenegro might be also returned. Therefore:

We expect successful re-integration of returnees in Kosovo within the society by 2011

4.1 Current situation in Kosovo

- Pre-conflict RAE population from at least 150.000 now counter around 35.000-40.000 persons that live in Kosovo;²
- More than 100,000 Roma, Ashkali and Egyptians live as refugees, IDP or migrant workers outside Kosovo;
- According the Representative of the Secretary-General on the Human Rights of Internally Displaced Persons 30% to 35% (10.000 to 20.000) of RAE IDP in Serbia are not registered;
- According the lately published UNMIK/PISG Revised Manual for Sustainable Return, alternative solutions for return to other than the places of origin are stipulated;
- There is no accurate data of number of RAE registered as asylum seekers, refugees or IDPs;
- There are policy documents which regulate the voluntary return of IDP (Recommendations to Updating Return Policies and Procedures and Protocol on Voluntary And Sustainable Return);
- Most of the municipalities in Kosovo developed Municipal Return Strategies. These Strategies lack mechanisms which target RAE return-related specific needs.

² Shadow Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Pristina/Kosovo, September 2005 speaks of 35.000 while UNMIK operates with the number of 39.000.

4.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)

- According to UNHCR, 2113 Roma and 4428 Ashkali and Egyptians returned to Kosovo since January 2000. On the other hand, large number left Kosovo in this period;
- There are no developed mechanisms for reception and support of returnees who return forcibly from the Western Europe and other hosting countries;
- RAE civil organizations are not involved in decision-making process regarding development, facilitation and monitoring of all return-related activities;
- There is no housing or shelter programme nor funds in order to provide for sufficient, preliminary accommodation for potential returnees.
- The recent Marti Ahtisaari's proposal on protection of cultural heritage, negatively impacts the potentiality of RAE returns.

4.3 Comparison with other countries:

- No comparative data can be provided because of the specific Kosovo situation.

4.4 Some of negative reflections of the problems:

- It is estimating that around 60.000 RAE who are registered in Serbia and Montenegro (as IDPs) and around 35.000 in Germany (as failed asylum seekers) will be forced to return in Kosovo;
- Forceful return to other places than the place of origin of the returnee would be detrimental to sustainable return and reintegration and would lead to new displacement;
- There are no information and guaranty that the returnees will be safe after their return and will have the elementary conditions to integrate within the society and enjoy human rights and fundamental freedoms.
- There is a lack of mechanisms and governmental assistance for returnees to re-integrate within the society. Thus, they become a burden to local RAE residents, subsequently to Kosovo social assistance budget. This negatively impacts the overall socio-economic situation of Kosovo;
- Many of the unregistered IDP, mostly in Serbia, live in extreme poverty without having access to essential services such as education, health care, social benefits or to the official labour market.

4.5 Recommendations and expectations

- The return to follow the principle of voluntary return to the place of origin of the returnees.

- To establish data base of RAE IDPs, refugees and failed asylum seekers that will serve as starting point for further steps;
- Upon the data base to develop Return and Reintegration Strategy which address the specific situation of RAE as part of the general Strategy of Integration of Roma, Ashkali and Egyptians;
- To include the issue of returning RAE IDPs in the Municipal Returning Strategies accordingly to develop relevant projects in close cooperation with RAE community;
- To provide separate financial resources for return and re-integration of RAE returnees and for strengthening the capacity of the receiving communities;
- To provide (temporary) accommodation for returnees without any accommodation;
- To strengthen the networks and disseminate information among RAE IDP organizations outside and within Kosovo regarding return process;
- To ensure effective dialogue with the majority of the population for accepting the returnees.
- To provide affirmative actions and exceptions related to RAE returnees in protected areas.³

5. REGISTRATION AND DOCUMENTS

The issue of registration and documents encompasses two different procedures and two different categories of documents. The first procedure refers to the registration of habitual residents of Kosovo and enables the issuance of Identity cards and travel documents. The second procedure refers to the civil status registration and leads to the issuance of documents such as birth, marriage and death certificates. Therefore:

We expect significantly to increase the number of registered RAE by 2011

5.1 Current situation in Kosovo

- According UNHCR Kosovo it is estimated that 20% to 40% of Roma, Ashkali and Egyptians in Kosovo are not registered as habitual residents;
- Approximately 30% to 35% (10.000 to 20.000) of RAE IDP in Serbia are not registered;

- Different categories of persons are affected by the lack of personal documentation: Residents that never left Kosovo; IDPs in Kosovo; Returnees from Serbia and from Montenegro; Persons already repatriated from third countries; Person to be repatriated from third countries.

5.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)

- There are no specific mechanisms to collect statistics on gaps in registration among the RAE population including information of cases of statelessness;
- Substantial number of municipalities condition the issuance of Personal identification documents with payment of property tax. This violates the current Kosovo legislation and basic human rights.
- Kosovo authorities are obliged to closely co-operate with the Government of the Republic of Serbia, the host countries concerned and international organisations to ensure that all the Internally Displaced Persons (IDPs), refugees, migrant workers, illegal migrants of Kosovo origin, irrespective of their ethnicity, are able to attain civil status and habitual resident registration in Kosovo, if they wish to do so.

5.3 Comparison with other countries:

Macedonia:

- At least three Roma lead programs exist and actively assist in provision of personal identification documents.

5.4 Some of negative reflections of the problems:

- Complex procedures, poverty, illiteracy, not registered parents, lack of knowledge on obligation and advantages of registration, living in informal settlements, municipal conditioning are the main reasons that contribute to the lack of registration and documents among RAE;
- Lack of registration and documents prevents recognition of the affected individual as a person before the law and hampers his/her access to all basic rights, including the right to education, right to health care, right to social benefits, right to participate in elections and freedom of movement;
- Unregistered RAE residents live in extreme poverty without having access to essential services such as education, health care, social benefits and to the official labour market.

5.5 Recommendations and expectations

- To develop consistent policy that prevents in future large number of people to face similar problems related to registration.
- To develop mechanisms on civil registration which address persons currently living outside of Kosovo;
- To develop policies and mechanisms that will avoid bureaucratic obstacles in municipal level and future cases of non-registered persons;
- To introduce flexible procedures and special measures that will make easier the procedure of registration;
- To organize awareness rising campaigns informing RAE communities about the necessity and the process of registration;
- To provide recognition of any kind of documents which applicant has to establish his/her identity and eligibility;
- To establish mechanisms for registration of disabled communities without documents;
- To establish co-operation among all relevant stakeholders (MoIA, MoH, MoPS, MEST) to ensure equal (temporary) treatment of unregistered residents identified in the education and health system;
- To provide mechanisms for identifying and registering the unregistered RAE originating from Kosovo currently residing in Serbia without being registered as IDP;
- Municipalities to adopt a gender-sensitive approach that assists mother and babies in case of home birth and promotes civil registration of all new born babies.

6. POLITICAL PARTICIPATION

Low levels of education and, in certain cases, discrimination against RAE contribute substantially to their concrete under-representation in public life particularly in the political life. The large number of IDP and refugees significantly decreases the electorate in Kosovo, which negatively affects the equal political representation of RAE communities. On other hand the participation in local level is almost on minimal level. Therefore:

We expect significantly to increase the number of RAE involved in decision making process by 2011

6.1 Current situation in Kosovo

- Lack of personal documents and unprepared government for successful integration of returnees contribute to decreased electorate. This means that anywhere from 8,000 to 16,000 individuals cannot participate in basic civil or political life in Kosovo;⁴
- Roma, Ashkali and Egyptians enjoy a guaranteed representation in the Kosovo Assembly. RAE have together the right to four seats out of the 20 reserved seats for ethnic communities;
- Insufficient participation in decision making process on central and local level;
- The communities are under-represented in local administration and in general in the workforce of municipal offices and services.

6.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)

- Municipal Assemblies do not have the "reserved seats" or other mechanisms for participation of smaller communities. Hence, RAE are hardly represented in local level;
- Only 3 RAE political parties are involved Kosovo in political life;
- RAE actors have little voice in mainstream politics.

6.3 Some of negative reflections of the problems:

- Due to both, high number of RAE living outside Kosovo as IDP, refugees or migrant workers and the lack of outreach campaigns RAE "in exile", the RAE electorate is relatively small and the political parties of the three communities face difficulties mobilising their community members.
- RAE face discrimination not only when it comes to employment in local or central institutions, but also in access to basic public institutions and services.
- Outreach programmes during elections did not address RAE that live in Diaspora nor those who live in Serb dominated areas.

6.4 Comparison with other countries:

Macedonia:

- Five political parties exist and actively participate in political life both in the government and the opposition.
- Two Roma Member of Parliaments.

⁴ Second-class Minorities: The Continued Marginalization of RAE Communities in Kosovo, Julie Chadbourn, Norwegian Helsinki Committee

- Many Roma participate as counsellors in local governments, public administration employees etc.;
- Signed Framework agreement for equal participation of minorities in all spheres of public life e.g. education, employment etc.
- Roma lead municipality;
- One Roma Mayor;

Serbia

- Two Roma political parties actively participate in Serbian Assembly.
- Four Roma integrated into Assembly through non-Roma political entities.
- Many Roma participate as counsellors in local governments, public administration employees etc.;

6.5 Recommendations and expectations

- To establish affirmative actions that would facilitate the participation of RAE in political decision-taking bodies at local and central level;
- In light of the envisaged transfer of competencies from the central to the local level, affirmative actions which would allow ethnic communities to be represented in Municipal Assemblies would be indispensable;
- Non-RAE political parties to recruit RAE members within their constituency;
- To promote Roma women's participation in public and political life on an equal basis with men in consultative and other mechanisms.
- To establish mechanisms that will address participation of Diaspora and REA residents in Serb dominated areas during elections.

7. HOUSING AND INFORMAL SETTLEMENTS

RAE situation related to housing vary from one to another municipality. They face lack of property tenure and live in large number of informal settlements. Lack of tenure security often hinder RAE IDP's to return to their homes and integrate into society. Commonly, RAE do not have access to public utilities and other essential services. Therefore:

We expect significantly to decrease the number of informal settlements by 2011

7.1 Current situation in Kosovo

- RAE communities members live segregated from other ethnic communities in "mahallas" with lack of adequate infrastructure;
- 72% of RAE communities members don't have access to bathroom or toilet inside of the house;
- Inhabitants of informal settlements do not enjoy rights to housing, land and property often lacking property title and/or planning permission.

7.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)

- The existing programs do not provide adequate assistance to RAE related legalization of properties within informal settlements;
- There are no indicators on including informal settlements in Municipal Development Plans and Urban Development Plans;
- There are no governmental or local municipalities' decisions on legalising illegal houses.

7.3 Comparison with other communities:

Macedonia:

- There is executive governmental decision on legalization of informal settlements.

7.4 Some of negative reflections of the problems:

- There are no reliable data base and conducted analysis of housing, land and property situation of RAE communities;
- At least of 100.000 of Roma, Ashkali and Egyptians were displaced during the conflict in 1999;
- Significant number of the RAE "mahalas" (settlements) were destroyed and 10.000 people were forced to leave their homes;
- In the period of 1999 till 2002 small number of houses belonging to Roma, Ashkali and Egyptians were reconstructed. The small numbers refers to the donor exclusion RAE that lack property documents (this was not case with the other communities).

7.5 Recommendations and expectations

- To develop comprehensive policy and to provide legal amendments in order to allow for a regularisation of informal settlements;
- To establish a reliable data base of housing, land and property situation of RAE communities members;

- In co-operation with relevant stakeholders to formalise RAE settlements that are on public state or socially owned land, are not health hazardous and could be connected to municipal infrastructure;
- To provide alternative accommodation in case when informal settlements can not be formalised;
- To include all informal settlements in Municipal Development Plans and Urban Development Plans;
- To revise relevant laws on land use, spatial planning, housing, and construction to ensure informal settlements prevention, regularisation and urban upgrading;
- In co-operation with relevant authorities to provide financial resources to improve the housing conditions of Roma, Ashkali and Egyptians;
- To provide social housing for single mothers and female headed households who do not possess any property.

8. EMPLOYMENT AND ECONOMIC EMPOWERMENT

Due to the lack of appropriate training and education, RAE community members are not equally represented in public employment. Roma are disproportionately affected because of the unequal opportunities they have in the job market. The most of the Roma are ineligible to use micro-credits. Almost one third of Roma community faces extreme poverty. Therefore:

We expect to increase the number of employed RAE people in public sector by 2011

8.1 Current situation in Kosovo

- According to UNDP out of 58,32% unemployed Kosovo citizens, more than 80% unemployed are RAE;
- There is no Poverty Reduction Strategy that will support RAE community members;
- 36,70% of RAE communities members live in extreme poverty with less than one Dollar a day;
- Per Capita Income of members of RAE communities is €397;
- There are no data how many RAE women are employed in Kosovo.

8.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)

- There is no developed Poverty Reduction Strategy that will provide measures on improving the RAE community situation;
- There is selective policy on employment of RAE community members that originate from particular regions of Kosovo;
- There are no existing programs that provide vocational education;
- Due to the lack of qualification, large numbers of RAE are unemployed.
- Out of 16% minority employees within PISG public administration only 0, 58% are RAE.

8.3 Comparison with other communities:

- The unemployment rate among the Kosovo Serbs is 30.18% and among Albanians is 45.85%;
- Extreme poverty level among the Kosovo Serbs is 3.94% and among the Kosovo Albanians 12.87%;
- Per Capita Income among the Kosovo Serbs is €1.282 and among the Kosovo Albanians is €1.051.

8.4 Some of negative reflections of the problems:

- There are no linkages between school education and employment possibilities for the RAE community members including measures to facilitate transfer from school to work;
- The majority of the employed community members are employed primarily in the lower wage sectors and in positions not requiring any professional training.

8.5 Recommendations and expectations

- To increase the number of employed RAE communities members;
- To develop Poverty Reduction Strategy targeting RAE specific needs;
- To promote and establish mechanisms on employment of RAE women;
- To create strong linkages between school education and employment possibilities for the three communities, including measures to facilitate transfer from school to work;
- To introduce affirmative actions and provide equal access on employment in public services for RAE communities members;
- To provide professional training programmes for RAE community members focused on market needs especially possible larger sectors of employment;
- To introduce temporary measures and affirmative actions, allowing RAE

entrepreneurs to be more competitive when participating in tenders or applying for contracts.

9. HEALTH AND SOCIAL ISSUES

Life expectancy, infant mortality, morbidity and other health indicators are substantially worse for Roma than the majority of the Kosovo population. Roma community faces non-equal access to health-care. There is very low number of students involved in medical schools. The low level of understanding of RAE specific needs among the medical personnel increase the mistrust of Roma in provision of health care. Huge number of incidences of diseases and malnutrition among Roma is registered. Therefore:

We expect to improve the health condition and social position of RAE communities by 2011

9.1 Current situation in Kosovo

- RAE communities participate with 0.5% in the total employment in the healthcare sector;
- There is large number of unemployed qualified Roma in health care services;
- There are no data how many RAE receive financial support within the system of social welfare;
- There is a feeling of fear among RAE community members about the threat of unequal access to healthcare services;
- RAE community don't have access to quality drinking water;
- Insufficient number of health care workers members of RAE community;
- Inadequate antenatal care for Roma women.

9.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)

- There are no any taken actions on creating data base of RAE that don't have access to health care;
- Nothing has been done on improving the access to preventive and curative healthcare services based on the Law on Health;
- Nothing has been done on implementation and monitoring of anti-discrimination laws particularly on access to health care;

- Nothing has been done on eliminating stigma and discrimination of RAE communities regarding access to health care.

9.3 Comparison with other countries:

- Similar tendency in health and social related issues are registered in the other neighbouring countries.

9.4 Some of negative reflections of the problems:

- Only one Roma doctor is employed.
- Only in few regions RAE communities members are employed personnel in health care services as technical assistance;
- RAE women don't have equal access and treatment to health care;
- Insufficient existing medical data for RAE community members;
- Very few registered cases of discrimination related to the provision of health care services.

9.5 Recommendations and expectations

- To create opportunities for members of RAE communities to enrol in medical high schools and faculties;
- To ensure employment of existing qualified in health care services;
- To ensure access to preventive and curative healthcare services based on the Law on Health;
- To provide specific trainings for healthcare personnel for equal access to healthcare services through elimination of stigma and non-discrimination;
- To ensure mechanisms for securing quality drinking water;
- To create opportunities for activating and employing staff that have finished medical education or who have adequate training in healthcare for the needs of the communities;
- To bring healthcare services closer to settlements of RAE communities.
- To provide equal opportunities for access to institutions that provide public services (kindergartens, preschool institutions, schools, social protection centres, shelter centres for women and children/safe havens);
- To develop and introduce measures aiming to provide better reproductive and sexual health services especially for RAE community.

10. CULTURE, MEDIA AND INFORMATION

In the past, the culture of RAE communities was by large affected by the culture of the majority and other communities. Despite this influence, RAE communities preserved and presented their cultural wealth mainly through folk ensembles and amateur theatre bands. An important role in the preservation of this culture had authors and their works, as well as Roma scholars that worked in the development of the Roma language. Although, media have a crucial role in achieving cohesion between RAE and other communities and in improving their communication but RAE aren't present at all at mainstream media Therefore:

We expect significantly to increase the representation of RAE in mainstream cultural and medial society by 2011

10.1 Current situation in Kosovo

- RAE culture is not presented realistically, and is always portrayed in a way that increases prejudice and stereotypes;
- Only 5-6 donor supported books are printed in Roma language that impedes the standardization of the Roma language and the affirmation of new authors;
- Out of 128 radio stations, only five radio stations broadcast programmes in Romani language;
- Programmes for the information of RAE communities do not provide cultural and educational programmes;
- There is no professional journalist in Kosovo and most of them work as trained journalists who have experience in the media.

10.2 Tendency in Kosovo (during period 2002-2007)

- Public radio RTK since 2003 started with a daily 30 minute programme, while public television RTK broadcast 45 minutes weekly programme "Yekhipë", aired Thursday, and re-broadcast either Sunday or Monday;
- Out of existing 22 privately owned TV stations, only 3 broadcast weekly programmes in Romani language;
- RAE face lack of human capacities that could develop and manage the systematic work in culture, media and information;
- There are insufficient training programmes for professional workers in culture and staff who could have professional jobs in media;
- There are no annual operational programmes for improving the quality of the cultural wealth of RAE communities;

- There is lack of infrastructural facilities for the development of culture and media for RAE communities in Kosovo.
- There are no young people included in the process of reducing negative traditions among RAE communities.

10.3 Comparison with other countries:

In Macedonia the situation is different:

- Since September 2007, the Roma language, culture and history is introduced as subject in primary education;
- There is wide range of media broadcasting programs in Romani language. Three radio stations and two television stations are owned by Roma and cover territory throughout Balkans and Europe;
- At least 10 amateur theatres exist, work and actively present the Roma culture throughout Macedonia and wider.

10.4 Some of negative reflections of the problems:

- Presented negative picture about RAE communities makes difficult their interaction and communication with other minorities and integration within the society;
- Official lists of institutions speak that 15 national and local electronic media broadcast shows for RAE communities, but in reality this number is only 6. There is only 1 donor funded periodical magazine and 1 periodical magazine for kids;
- Early marriages and early dropouts of girls negatively influences on finding new actresses for amateur theatres, dancers for folklore ensembles or female journalists who in the long-term could shoulder cultural events and the development of drama, folklore and media were difficult to find;
- So far, RAE communities have improvised and often prepared their cultural events in very bad conditions and with minimal technical capacities.

10.5 Recommendations and expectations

- To introduce various range of training programmes that would lead to the development of efficient and innovative programmes in culture and media.
- To encourage and facilitate establishment of RAE owned media as well and training of RAE journalists;
- To employ RAE members in governmental bodies and institutions that develop cultural policies and information policies in Kosovo will lead to a higher level of commitment for the needs of RAE communities;
- To draft plans and activities compatible with the needs of RAE communities in culture, media and information;

- To strengthen human capacities for preserving and developing the cultural heritage of RAE communities;
- To introduce cultural-educational and information programmes for promotion of RAE culture;
- To promote and increase the broadcasting time in television and radio, dedicated to RAE communities;
- To develop and organize educational and media campaigns in order to inform the public about life, society and culture of RAE and the importance of building an inclusive society while respecting the human rights and the RAR identity;
- To create cadre of skilled RAE women journalists who will work in RAE and mainstream media in Kosovo;
- To support RAE youngsters with equal proportion of female students to study journalism and to employ them to public media.

11. CLOSING REMARKS

All goals, measures and expectations presented in our platform are part of our wide program aimed to improve the life and social situation of RAE communities in Kosovo.

Center for International Integration and the renewed non-governmental organizations gathered within Kosovo Roma, Ashkali and Egyptian Forum are ready to cooperate and to give all the needed support to every political entity that will adopt and incorporate this platform as part of their political programmes and subsequently into governmental priorities.

We are ready in every manner and in every place to support every political subject that sees the Kosovo future within integrated RAE community.

We encourage every political party to contact the Center for International Integration for more information on: ciintegration@gmail.com

GRAĐANSKA PLATFORMA za izbore 2007

SADRŽAJ

1. PREDGOVOR	... 89
2. UVOD	... 90
3. OBRAZOVANJE	... 92
3.1 Trenutna situacija na Kosovu	... 92
3.2 Tendencije Kosova (tokom perioda od 2002-2007)	... 92
3.3 Upoređenje sa drugim zemljama	... 92
3.4 Neke negativne refleksije problema	... 93
3.5 Preporuke i očekivanja	... 93
4. POVRATAK I REINTEGRACIJA	... 94
4.1 Trenutna situacija na Kosovu	... 94
4.2 Tendencije Kosova (tokom perioda 2002-2007)	... 95
4.3 Upoređenja sa drugim zemljama	... 95
4.4 Neke negativne refleksije problema	... 95
4.5 Preporuke i očekivanja	... 95
5. REGISTRACIJA I DOKUMENTA	... 96
5.1 Trenutna situacija na Kosovu	... 96
5.2 Tendencije Kosova (tokom perioda 2002-2007)	... 97
5.3 Upoređenje sa drugim zemljama	... 97
5.4 Neke negativne refleksije problema	... 97
5.5 Preporuke i očekivanja	... 97
6. POLITIČKO UČEŠĆE	... 98
6.1 Trenutna situacija na Kosovu	... 98
6.2 Tendencije Kosova (tokom perioda 2002-2007)	... 99
6.3 Neke negativne refleksije problema	... 99
6.4 Upoređenje sa drugim zemljama	... 99
6.5 Preporuke i očekivanja	... 100
7. SMESTAJ I NEFORMALNA NASELJA	... 100
7.1 Trenutna situacija na Kosovu	... 100
7.2 Tendencije Kosova (tokom perioda 2002-2007)	... 100
7.3 Upoređenje sa drugim zajednicama	... 101
7.4 Neke negativne refleksije problema	... 101
7.5 Preporuke i očekivanja	... 101
8. ZAPOSLENJE I EKONOMSKO OJAČAVANJE	... 102
8.1 Trenutna situacija na Kosovu	... 102
8.2 Tendencije Kosova (tokom perioda 2002-2007)	... 102
8.3 Upoređenje sa drugim zajednicama	... 102
8.4 Neke negativne refleksije problema	... 103
8.5 Preporuke i očekivanja	... 103

9. ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA PITANJA	... 103
9.1 Trenutna situacija na Kosovu	... 104
9.2 Tendencije Kosova (tokom perioda 2002-2007)	... 104
9.3 Upoređenje sa drugim zemljama	... 104
9.4 Neke negativne refleksije problema	... 104
9.5 Preporuke i očekivanja	... 105
10. KULTURA, MEDIJI I INFORMACIJA	... 105
10.1 Trenutna situacija na Kosovu	... 105
10.2 Tendencije Kosova (tokom perioda 2002-2007)	... 106
10.3 Upoređenje sa drugim zemljama	... 106
10.4 Neke negativne refleksije problema	... 106
10.5 Preporuke i očekivanja	... 107
11. ZAKLJUČCI	... 108

1. PREDGOVOR

Ovaj dokument predstavlja rad nevladinih organizacija Roma, Aškalija i Egipćana pod rukovodstvom Centra za međunarodnu integraciju na ubrzanju procesa integracije zajednica RAE u Kosovsko društvo.

Zajednice RAE putem ove Građanske platforme podižu svoj glas I, pred javnošću Kosova i onih koji donose odluke na Kosovu i van, iznose svoje predloge, zabrinutosti i potrebe.

Ova platforma je objavljena u periodu intenzivnih priprema za nastupajuće izbore Kosova 2007. Ovo pokazuje značaj predstavljenih nalazaka i mera koje, novo izabrana vlada, treba preduzeti kako bi poboljšala socijalno-ekonomsku situaciju zajednica RAE.

Predizborni period je vreme za aktivnu mobilizaciju birača iz zajednica RAE. Ovo pokazuje potrebu zajednica RAE za konkretnim ciljevima i merama poboljšavanja njihovog stanja, kako bi bili u mogućnosti da pregovaraju sa postojećim političkim partijama i zatim sa novo izabranim vladinim institucijama, kao razmena za njihove glasove i bolje blagostanje Kosovskog društva.

Platforma nudi preporuke za poboljšavanje situacije RAE na Kosovu, koje se posebno fokusiraju na osam ključnih područja za uključivanje RAE u društvo:

1. Obrazovanje;
2. Povratak i reintegraciju IRL-a;
3. Registraciju i dokumenta;
4. Političko učešće,
5. Smeštaj i neformalna naselja;
6. Zaposlenje i ekonomsko ojačavanje;
7. Zdravstvena i socijalna pitanja, i
8. Kulturu i medije.

Primarni cilj ovog dokumenta je fokusiranje većinskih i manjinskih predstavnika na specifične potrebe RAE i shvatanje značaja njihove uspešne integracije i reintegracije u društvo.

Mi podstičemo sve političke partije da, ukoliko žele više informacija i konkretnih predloga i mehanizama za "oživljavanje" ove platforme, stupe u kontakt sa Centrom za međunarodnu integraciju.

Baškim Ibiši
(Bashkim Ibishi)
Izvršni Direktor

2. UVOD

Na osnovu činjenice da je održavanje nastupajućih Parlamentarnih i lokalnih izbora predviđeno za 17 novembar 2007., sledeći efekat navedenih izbora će imati uticaja na Kosovsko društvo u periodu od 4 godine. Prema tome, Centar za međunarodni razvoj (CMR) usredsređuje svoje aktivnosti na mobilisanje građana Kosova da preuzmu aktivniju ulogu u pronalaženju rešenja, kao i zahtevanju odgovornijih izbornih programa od kandidata političkih partija i nezavisnih kandidata za izbore, tokom izborne kampanje.

Centar za međunarodnu integraciju lansira "Građansku platformu" za Kosovske izbore 2007 i identifikuje ključne probleme sa kojima se Romi, Aškalije i Egipćani susreću na Kosovu. Centar za međunarodnu integraciju i značajne nevladine organizacije Roma, Aškalija i Egipćana okupljene Forum Kosovskih Roma, Aškalija i Egipćana (dalje u tekstu Forum) su uspostavili realne ciljeve i preporuke za rešavanje ovih problema.

Mi želimo da vidimo Kosovo kao mesto u kojem sve etničke zajednice žive bez straha, uživaju jednake mogućnosti i zajedno grade svoju budućnost.

Mi od političkih partija Kosova i njihovih kandidata očekujemo da pažljivo razmotre preporuke i ciljeve "Građanske platforme", da inkorporišu iste u pre i post-izborne političke programe i odrede prioritete svog budućeg rada imajući ih u vidu.

Svaki deo sadržaja ove Građanske platforme cilja ka doprinosu kreiranja i uspostavljanja efikasnih multietničkih koncepata u programe političkih partija. Šta više, Građanska platforma ima za cilj senzibilizaciju političkih partija u odnosu na identifikovane prioritete RAE.

Mnogo godina nakon Kosovskog konflikta, političke partije Kosova nastavljaju da fokusiraju svoje platforme na mono-etničke interese i deluju na sasvim odvojen način. Mi od njih očekujemo da započnu sa usvajanjem multi-etničkih i multi-kulturalnih pristupa u njihovim političkim platformama, odnosno da počnu sa uzimanjem u obzir regrutovanje manjina u svoje politička tela i razmisle o sklapanju političkih koalicija sa manjinskim političkim entitetima.

Od njih očekujemo detaljnu šemu njihovih programa putem realnih i ostvarljivih planova, za svaki od ovih ciljeva i preporuka.

Od njih očekujemo da će sprovoditi svoje javne funkcije, koje ćemo im poveriti putem nastupajućih izbora, savesno, iskreno i da će biti spremni da preuzmu punu političku odgovornost za njihove odluke i dela.

Mi pozivamo sve pripadnike zajednica RAE da podrže naše ciljeve i preporuke, čime će doprineti ojačavanju naših pokušaja da izrazimo zajedničke interese i potrebe.

Ova Platforma ima za cilj fokusiranje na predizborne diskusije o potrebama i očekivanjima zajednica RAE.

Mi očekujemo da će nova Vlada promovisati i založiti se za politike koje se tiču pomenutih problema, ubrzanje procesa integracije, povratka i reintegracije pripadnika zajednica RAE.

Od izabраниh predstavnika i budućih vlasti očekujemo veću posvećenost demokratskim društvenim reformama ne samo rečima, već delom.

Namera CMI i značajnih NVO Foruma RAE je demonstrativno artikulisanje građanskih interesa RAE i zahtevanje odgovornog rada buduće Vlade Kosova. Ključni smer ove platforme je sistematsko poboljšanje života RAE i time integracija istih u Kosovsko društvo.

Do 2011 očekujemo sledeće:

- Pružanje dodatne podrške studentima koji pohađaju više obrazovanje putem stipendija, određenog broja studenata u primrnim fakultetima (Medicinskom, Pedagoškom, Ekonomskom i Pravo i političke nauke);
- Povećanje broja učenika i studenata iz zajednica RAE, za najmanje 20% ;
- Razvijen i integrisan nastavni plan na Romskom jeziku, u sklopu Kosovskog sistema za obrazovanje;
- Povećan broj registrovanih nastavnika iz zajednica RAE;
- Povećan broj vraćenih IRL na Kosovo, i njihova integracija u društvo;
- Povećan broj registrovanih RAE koji nemaju lična dokumenta;
- Uspostavljeni mehanizmi za učešće RAE u organe za donošenje političkih odluka, na lokalnom i centralnom nivou.
- Neformalna Romska naselja uključena u Kosovske urbanističke planove;
- Nepostojanje neformalnih naselja i gradova "koliba" RAE;
- Poboljšana socijalno-ekonomska situacija;
- Jednake mogućnosti pristupa institucijama koje pružaju javne usluge;
- Povećan broj zaposlenih pripadnika zajednica RAE;
- Jednak pristup RAE zaposlenju u javni sektor;
- Poboljšani zdravstveni uslovi i socijalno stanje pripadnika zajednica RAE;
- Efikasno pružanje jednakog pristupa zdravstvenim uslugama;
- Povećana zastupljenost RAE u ključnim medijima;
- Jednaka zastupljenost žena iz zajednica RAE u svim sferama integracije u društvo.

3. OBRAZOVANJE

Romska deca na Kosovu nisu potpuno integrisana u službeno priznato obrazovanje. Ona se susreću sa vilikim propustom u poređenju sa ostalim učenicima, što reflektuje viski stepen nepismenosti i potrebe programa podrške koji obezbeđuju pred-školsku spremu. Velikom broju mladih iznad 16 god. Nedostaje stručna obuka. Devojčice se susreću sa još gorom situacijom, posebno sa viskom stopom napuštanja škole. Studenti se susreću sa nejednakim pristupom višem obrazovanju, zato:

Mi, do 2011, očekujemo povećanje broja RAE dece u obrazovanje na svim nivoima

3.1 Trenutna situacija na Kosovu

- Oko 40 dece RAE je, nakon srednje škole, nastavilo obrazovanje na univerzitetima ili tehničkim fakultetima;
- Ukupno od 4.527 RAE dece (1.1% u poređenju sa većinskom zajednicom) je uključeno u školsku 2005/06 godinu, na svim nivoima pred univerzitetskog obrazovanja;
- Ukupno 140 pripadnika zajednice RAE (0.53% u poređenju sa većinskom zajednicom) je zaposljeno u obrazovne ustanove;
- Manje od 20% ukupnog stanovništva RAE pohađa školu nakon dvanaeste godine;
- 4.5% RAE dece je završilo više srednje obrazovanje;
- Romska deca i dalje ne uče na Romskom jeziku;
- Stopa napuštanja škola i niskog nivoa pismenosti devojčica iz zajednica RAE, se povećava.

3.2 Tendencije Kosova (tokom perioda 2002-2007)

- Stopa napuštanja škola Romskih studenata na Kosovu je visoka;
- Ne postoje mehanizmi za premošćavanje jaza između Romskih i ostalih učenika;
- Mali broj studenata je uključen u više obrazovanje i ne postoje nikakvi indikatori za poboljšavanje ovog pitanja;
- Ne postoji nastavni program na Romskom jeziku.

3.3 Upoređenja sa ostalim zemljama:

- Makedonija: 11.6% Romske dece je završilo srednju školu;

- Srbija: 9% Romske dece je završilo srednju školu;
- Albanija: 4.3% Romske dece je završilo srednju školu;
- Crna Gora: 3.7% Romske dece je završilo srednju školu.¹

3.4 Neke od negativnih refleksija problema:

- Stopa nepismenosti RAE, starosti od 14-40 je procenjena na više od 16%;
- Ne postoje podaci o tome koliko RAE, starosti od 14-18, nije uključeno u srednje obrazovanje;
- Ne postoje podaci o tome koliko RAE, starosti od 18 do 25, nije uključeno u više obrazovanje;
- Rano stupanje u brak, značajno doprinosi povećanju broja učenika koji napuštaju škole;

3.5 Preporuke i očekivanja

- Pružanje dodatne podrške studentima koji su uključeni u više obrazovanje, podrška kao što je stipendija, određenog broja za studente u primarnim fakultetima, tehničku podršku;
- Promovisanje i sprovođenje afirmativnih mera za obrazovanje i zaposlenje pripadnika zajednica RAE, posebno se bazirajući na principe jednakog pristupa Romskih studenata višem obrazovanju;
- Obezbediti potpune podatke RAE dece školskog uzrasta, koja su uključena ili nisu uključena u škole;
- Razviti nastavni program na Romskom jeziku, i isti uspostaviti kao nastavni predmet u osnovnim školama;
- Obučiti najmanje 70 vaspitača iz zajednica RAE koji će raditi u predškolskim i predosnovnim institucijama;
- Obučiti pripadnike zajednica RAE da predaju u obaveznom školovanju;
- Organizovati kampanje za podizanje svesti roditelja RAE o značaju pohađanja nastave;
- Uključiti decu sa ograničenim sposobnostima u redovne sisteme za obrazovanje;
- Povećati broj pripadnika zajednica RAE u stručno obrazovanje i obuke;
- Osigurati programe za smanjene stope nepismenosti putem institucijalne pomoći;
- Organizovati intenzivne kurseve za decu koja su živela u inostranstvu, sa ciljem uspešne reintegracije u obrazovni sistem.
- Kreirati jednake mogućnosti obrazovanja, muškarcima i ženama RAE;
- Ohrabriti aktivno učešće majki u obrazovanje dece, putem roditeljskih sastanaka, učešće u školski savet, itd;

¹ Podaci dobijeni iz Dekade Roma

- Pružanje podrške mladim bračnim parovima da nastave sa školovanjem, diskutovati o pitanjima koja ne moraju štetiti obrazovanju.

4. POVRATAK I REINTEGRACIJA

Procenjuje se da većina pripadnika RAE ili najmanje 100.000 i dalje živi van Kosova. Većina njih je registrovana ka IRL (intergno raseljena lica), ali je i broj neregistrovanih jako veliki. i dalje je neophodna međunarodna garancija da se dobrovoljni povratnici neće susretati sa bezbednosnim problemima, ograničenom slobodom kretanja, diskriminacijom ili isključenjem. Zemlje zapadne Evrope i susedne zemlje kao što je Makedonija planiraju udaljenje/povratak velikog broja neuspelih azilanata (izbeglica) sa Kosova. Šta više, IRL koja žive u Srbiji i Crnoj Gori se takođe može vratiti. Iz tog razloga:

Mi, do 2011., očekujemo uspešnu reintegraciju povratnika u Kosovsko društvo

4.1 Trenutna situacija na Kosovu

- Pred-ratno stanovništvo RAE od najmanje 150.000 sada broji oko 35.000-40.000 osoba koje žive na Kosovu;²
- Više od 100,000 Roma, Aškalija i Egipćana živi kao izbeglice, IRL ili sezonski radnici van Kosova;
- Na osnovu Predstavnik Generalnog Sekretara o ljudskim pravima Interno Raseljenih Lica 30% do 35% (10.000 do 20.000) IRL RAE u Srbiji nije registrovano;
- Na osnovu nedavno publikovanog ažuriranog Priručnika za održiv povratak, UNMIK/PISG, naglašena su alternativna rešenja povratka i u mesta iz kojih ne potiču;
- Ne postoje tačni podaci o registrovanom broju RAE koji traže azil, izbeglica ili IRL-a;
- Postoje politike koje regulišu dobrovoljni povratak IRL (Preporuke za ažuriranje politika i procedure povratka i Protokol o dobrovoljnom i održivom povratku);
- Većina opština na Kosovu su pripremile Opštinske strategije za povratak. Ovim strategijama nedostaju mehanizmi za utvrđivanje specifičnih potreba koje se odnose na povratak RAE.

² „Shadow Report“ (izveštaj u seni) o implementaciji Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Priština/Kosovo, septembar 2005 navodi broj od 35.000, dok UNMIK navodi broj od 39.000.

4.2 Tendencija Kosova (tokom perioda 2002-2007)

- Na osnovu UNHCR-a, 2113 Roma i 4428 Aškalija i Egipćana se od januara 2000. vratilo na Kosovu;
- Ne postoje razvijeni mehanizmi za prihvatanje i podržavanje povratnika koji su nasilno vraćeni iz Zapadne Evrope i ostalih prihvatnih zemalja;
- Građanske organizacije RAE nisu uključene u proces donošenja odluka o razvoju, pružanju pomoći i nadzoru svih aktivnosti povratka;
- Ne postoje programi za smeštaj, izgradnju kuća ili sredstva za obezbeđivanje adekvatnih prihvatnih centara za potencijalne povratnike.
- Nedavni predlog Marti Ahtisaarija o kulturnom nasleđu, negativno utiče na potencijalni povratak RAE.

4.3 Upoređenje sa ostalim zemljama:

- Ne mogu se pružiti podaci o poređenju, zbog specifične situacije Kosova.

4.4 Neke negativne refleksije problema :

- Procenjuje se da će oko 60.000 RAE koji su registrovani u Srbiji i Crnoj Gori (kao IRL) i oko 35.000 u Nemačkoj (kao neuspeli azilanti) nasilno vratiti na Kosovo;
- Nasilan povratak u mesta iz kojih ne potiču će biti štetan za održiv povratak i reintegraciju i vodiće ka novoj raseljenosti;
- Ne postoje informacije ni garancije o tome da će povratnici biti bezbedni nakon povratka i da će uživati ljudska prava i osnovne slobode.
- Ne postoji dovoljno mehanizama i pomoći vlade za povratnike i reintegraciju u društvo. Iz tog razloga oni postaju teret lokalnim stanovnicima zajednica RAE, a nakon tog i Kosovskom budžetu za socijalnu pomoć. Ovo negativno utiče na celokupnu socijalno-ekonomsku situaciju na Kosovu;
- Veliki broj ne registrovanih IRL, većina u Srbiji, živi u krajnjem siromaštvu, bez pristupa osnovnih uslugama kao što je obrazovanje, zdravstvo, socijalna pomoć ili službeno radon tržište.

4.5 Preporuke i očekivanja

- Povratak treba pratiti načelo dobrovoljnog povratka u mesto porekla povratnika.
- Uspostavljanje baze podataka IRL-a RAE, izbeglica i neuspelih azilanata, koja će služiti kao početna tačka za sledeće korake;
- Na osnovu baze podataka pripremiti Strategiju za povratak i reintegraciju,

koja će adresirati specifičnu situaciju RAE kao deo opšte Strategije za integraciju Roma, Aškalija i Egipćana;

- Uključiti pitanje povratka IRL-a RAE u Opštinske strategije za povratak i na osnovu tog pripremiti relevantne projekte u bliskoj saradnji sa zajednicama RAE;
- Obezbediti odvojena finansijska sredstva za povratak izbeglica iz zajednica RAE i za ojačavanje kapaciteta zajednica u koje ta pomoć ide;
- Obezbediti (privremeni) smeštaj za povratnike bez smeštaja;
- Ojačati mrežu i proslediti informacije među organizacijama IRL RAE, van i unutar Kosova, informacije koje se tiču procesa povratka;
- Obezbediti efikasan dijalog sa većinskim stanovništvom koje treba prihvatiti povratnike;
- Osigurati afirmativne i posebne mere koje se tiču povratnika RAE u zaštićenim zonama.³

5. REGISTRACIJA I DOKUMENTA

Pitanje registracije i dokumenata obuhvata dve različite procedure i dve različite kategorije dokumenata. Prva procedura se odnosi na registrovanje postojećih građana Kosova i osiguravanje izdavanja ličnih karti i putovnica. Druga procedura se odnosi na registraciju stanovništva i vodi ka izdavanju dokumenata kao što su izvod iz matične knjige rođenih, izvod iz knjige venčanih i knjige umrlih. Zato:

Mi, do 2001., Očekujemo značajan porast broja registrovanih RAE

5.1 Trenutna situacija na Kosovu

- Na osnovu UNHCR- Kosovo, procenjuje se da 20% do 40% Roma, Aškalija i Egipćana nisu registrovani kao stanovnici Kosova;
- U Srbiji nije registrovano oko 30% to 35% (10.000 do 20.000) IRL RAE;
- Različite kategorije lica se susreće sa problemom neopredovanja dokumenata: građani koji nikada nisu napustili Kosovo, IRL na Kosovu, povratnici iz Srbije i Crne Gore; osobe koje su vraćene iz trećih zemalja; osobe koje će se tek vratiti iz trećih zemalja.

5.2 Tendencije Kosova (tokom perioda 2002-2007)

- Ne postoje specifični mehanizmi za prikupljanje podataka o propustima registracije stanovništva RAE, uključujući i informacije licima bez domovine;
- Značajan broj opština uslovljava izdavanje ličnih dokumenata plaćanjem poreza na imovinu. Ovo krši trenutni zakon Kosova i ljudska prava.
- Kosovske vlasti su dužne da blisko sarađuju sa Vladom Republike Srbije, zemljama u kojima se ova lica nalaze i međunarodnim organizacijama kako bi se osiguralo da Interno Raseljena Lica (IRL-a), izbeglice, sezonski radnici, bez obzira na svoje poreklo, budu u mogućnosti da dobiju civilni status i da se registruju na Kosovu, ako to žele.

5.3 Upoređenje sa ostalim zemljama:

Makedonija:

- Postoje najmanje tri programa kojima upravljaju Romi, a koji aktivno pomažu u izdavanju ličnih dokumenata.

5.4 Neke negativne refleksije problema :

- Komplikovane procedure, siromaštvo, nepismenost, neregistrovani roditelji, neinformisanost o obavezama i prednostima registracije, život u neformalnim naseljima, opštinska uslovljavanja su osnovni razlozi koji doprinose neregistraciji i zahtevanju dokumenata od strane RAE;
- Neregistracija i neposredovanje dokumentacije sprečava prihvatanje pojedinaca kao lica pred zakonom i sputava njen/njegov pristup osnovnim pravima, uključujući pravo na obrazovanje, zdravstvenu negu, socijalnu pomoć, učešće na izbore i slobodu kretanja;
- Neregistrovani građani RAE žive u krajnjem siromaštvu, bez pristupa osnovnim servisima kao što je obrazovanje, zdravstvena zaštita, socijalna pomoć i službeno tržište rada.

5.5 Preporuke i očekivanja

- Pripremiti adekvatnu strategiju koja će sprečiti povećanje broja ljudi koji se susreću sa problemom registracije.
- Uspostaviti mehanizme za civilnu registraciju koji se odnose na lica koja trenutno žive van Kosova;
- Pripremiti politike i mehanizme koji će pomoći u izbegavanju birokratskih prepreka na opštinskom nivou i buduće probleme neregistrovanih lica;
- Predstaviti fleksibilne procedure i specifične mere koje će olakšati proceduru registracije;

- Organizovati kampanje za informisanje zajednica RAE o značaju/neophodnosti i procesu registracije;
- Priznavati bilo koja dokumenta koje aplikant podnese kak bi dokazao svoj identitet i podobnost;
- Uspostaviti mehanizme registracije osoba sa ograničenim sposobnostima iz tih zajednica;
- Uspostaviti saradnju između relevantnih partnera (MUP, MZ, MJU, MONT) radi osiguravanja jednakog (privremenog) tretiranja neregistrovanih stanovnika, a koji imaju potrebe za obrazovanje i zdravstvenom zaštitom;
- Uspostaviti mehanizme za identifikovanje i registraciju neregistrovanih RAE sa Kosova, trenutno smeštenih u Srbiji, a koji nisu registrovani kao IRL-a;
- Opštine treba da uspostave mehanizam za pružanje pomoći majkama i bebama u onim slučajevima kada do porođaja dođe kući i promovisanje civilne registracije novorođenih beba.

6. POLITIČKO UČEŠĆE

Nizak nivo obrazovanja I, u određenim slučajevima, diskriminacija RAE začajno doprinosi njihovoj nedovoljnoj zastupljenosti u javni život, posebno politički. Veliki broj IRL i izeglica značajno umanjuje političku zastupljenost zajednica RAE. Sa druge strane, zastupljenost na lokalnom nivou je skoro na minimalnom nivou. Zato:

Mi, do 2011, očekujemo značajan porast broja RAE koji su uključeni u proces donošenja odluka

6.1 Trenutna situacija na Kosovu

- Nedovoljno ličnih dokumenata i nespremnost vlade za uspešnu integraciju povratnika, koji bi doprineli biračkoj zajednici. To znači da bilo gde, oko 8,000 do 16,000 lica ne može učestvovati u osnovni civilni ili politički život na Kosovu;⁴
- Romi, Aškalije i Egipćani učivaju garantovanu zastupljenost u Skupštini Kosova. RAE, zajedno, imaju prav na četiri mesta od 20 rezervisanih za manjinske zajednice;
- Nedovoljna zastupljenost u process donošenja odluka na centralnom i lokalnom nivou;

⁴ Drugo-razredne manjine: Nastavljena marginalizacija zajednica RAE na Kosovu, Julie Chadbourn, Norwegian Helsinki Committee

- Zajednice nisu dovoljno zastupljene u lokalnoj administraciji i radnoj snazi opštinskih kancelarija i servisa.

6.2 Tendencija Kosova (tokom perioda 2002-2007)

- Skupštine opština nemaju "rezervisana mesta" ili ostale mehanizme za zastupanjem manjih zajednica i iz tog razloga je jako malo predstavništvo RAE na lokalnom nivou;
- Samo 3 političke partije RAE su uključene u politički život Kosova;
- Predstavnici RAE imaju jako malo uticaja na ključne politike.

6.3 Neke negativne refleksije problema :

- Iz oba razloga, veliki broj RAE živi van Kosova kao IRL, izbeglice ili sezonski radnici i do njih ne mogu stići kampanje RAE "u egzilu", biračka zajednica RAE je jako mala, a političke partije ove tri zajednice se susreću sa poteškoćama u mobilizovanju pripadnika njihovih zajednica.
- RAE se susreću sa diskriminacijom ne samo pri zaposlenju u lokalne ili centralne institucije, već i u pristupu javnim institucijama i servisima..
- Programi za prosljeđivanje informacija tokom izbornih kampanja nisu dostigli do RAE koji žive u Dijaspori, niti do onih koji žive u područjima naseljenim Srbima.

6.4 Upoređenje sa ostalim zemljama:

Makedonija:

- Postoji pet političkih partija koje aktivno učestvuju u politički život, u vladi i opoziciji.
- Dva Roma, poslanika u Skupštini;
- Veliki broj Roma učestvuje kao savetnici u lokalnim vladama, javnoj administraciji, itd;
- Potpisani Okvirni sporazum o jednakom učešću manjina u svim sferama javnog života, npr.obrazovanju, zaposlenju, itd.
- Opština kojom upravlja Rom;
- Jedan Predsednik Rom;

Srbija

- Dve Romske političke partije aktivno učestvuju u Skupštinu Srbije
- Četvorica Roma integrisanih u Skupštinu, putem ne-Romskih političkih entiteta.
- Veliki broj Roma učestvuje kao savetnici u lokalnim vladama, javnoj administraciji, itd;

6.5 Preporuke i očekivanja

- Uspostaviti afirmativne mere koje će olakšati zastupljenost RAE u organe koji donose odluke na lokalnom i centralnom nivou;
- U svrhe predočenog transfera ovlašćenja sa centralnog na lokalni nivo, neophodno je preduzimanje mera, koje će manjinskim zajednicama pružiti mogućnost zastupljenosti u Skupštine opština;
- Ne RAE političke partije trebaju regrutovati pripadnike RAE u svoja politička tela;
- Promovisanje učešća Romskih žena u javni i politički život, na jednakom nivou sa muškarcima, u konsultativnim i ostalim mehanizmima.
- Tokom izbora se trebaju uspostaviti mehanizmi koji će rešiti pitanje učešća Dijaspore i RAE koji žive u područjima naseljenim Srbima.

7. SMEŠTAJ I NEFORMALNA NASELJA

Smeštaj RAE se razlikuje od opštine do opštine. Oni nemaju dovoljno sopstvene imovine i veliki broj istih živi u neformalna naselja. Nedostatak lične imovine sprečava IRL RAE da se vrate svojim ranijim prebivalištima i integrišu u društvo. RAE obično nemaju pristupa javnim uslugama i ostalim značajnim servisima. Zato:

Mi, do 2011, očekujemo značajno opadanje broja neformalnih naselja

7.1 Trenutna situacija na Kosovu

- Zajednice RAE žive odvojeno od ostalih etničkih zajednica, u "mahalama" u kojima nedostaje adekvatna infrastruktura;
- 72% pripadnika zajednica RAE nema kupatila i toaleta u svojim kućama;
- stanovnici neformalnih naselja ne uživaju prava na smeštaj, zemlju i imovinu najčešće zato što nemaju dokumenta ili dozvole za gradnju.

7.2 Tendencija Kosova (tokom perioda 2002-2007)

- postojeći programi ne pružaju adekvatnu pomoć RAE da legalizuju imovinu neformalnih naselja;
- ne postoje indicije da će se neformalna naselja uključiti u Opštinske planove za razvoj ili urbanističke razvojne planove;
- ne postoje vladine ili odluke lokalnih opština o legalizovanju ilegalnih kuća.

7.3 Upoređenje sa ostalim zajednicama:

Makedonija:

- postoji izvršna odluka vlade o legalizovanju neslužbenih naselja.

7.4 Neke negativne refleksije problema :

- ne postoje tačni podaci i sprovedene analize o situaciji zajednica RAE u odnosu na smeštaj, imovinu i zemljište;
- najmanje 100.000 Roma, Aškalija i Egipćana je raseljeno tokom konflikta 1999.;
- značajan broj "mahala" (naselja) RAE je uništen, a 10.000 ljudi je nasilno isterano iz svojih kuća;
- u periodu od 1999 do 2002 obnovljen je jako mali broj kuća koje pripadaju Romima, Aškalijama i Egipćanima. Jako mali broj nije mogao biti izgrađen uz pomoć donacija zbog neposjedovanja imovinskih dokumenata (ovo nije bio slučaj sa drugim zajednicama).

7.5 Preporuke i očekivanja

- pripremiti sveobuhvatnu politiku i pravne amandmane a regulisanje neformalnih naselja;
- uspostaviti adekvatnu bazu podataka o situaciji pripadnika zajednica RAE u odnosu na smeštaj, imovinu i zemljište;
- u saradnji sa partnerima legalizovati naselja RAE, koja se nalaze na državnom ili društvenom zemljištu, u kojima ne pretil opasnost po zdravlje i koja se mogu povezati sa infrastrukturom opština;
- obezbediti alternativni smeštaj u onim slučajevima kada se neformalna naselja ne mogu legalizovati;
- sva neslužbena naselja uključiti u Planove za razvoj opštine i urbanističke razvojne planove;
- izmeniti relevantne zakone o korišćenju zemljišta, prostornom planiranju, smeštaju i konstrukciji kako bi se rešio problem dodatnih neslužbenih naselja;
- u saradnji sa relevantnim vlastima osigurati finansijska sredstva za poboljšanje uslova smeštaja Roma, Aškalija i Egipćana;
- osigurati socijalni smeštaj za samohrane majke koje nemaju nikakvu imovinu.

8. ZAPOSLENJE I EKONOMSKO OJAČAVANJE

Zbog nedovoljno broja adekvatnih obuka i obrazovanja, pripadnici zajednica RAE nisu jednako zastupljeni u zaposlenje u javnim institucijama. Na Rome to utiče zato što nemaju jednake mogućnosti na random tržištu. Većina Roma nije podobna za dobijanje micro-kredita. Skoro trećina Roma se susreće sa krajnjim siromaštvom. Zato:

Mi, do 2001, očekujemo povećanje broja zaposlenih RAE u javne sektore

8.1 Trenutna situacija na Kosovu

- na osnovu UNDP od 58,32% nezaposlenog stanovništva na Kosovu, više od 80% čine RAE;⁵
- ne postoji Strategija sa smanjenje siromaštva koja bi pružila podršku pripadnicima zajednica RAE;
- 36,70% pripadnika zajednica RAE živi u krajnjem siromaštvu sa manje od jednog dolara dnevno;
- Per Capita prihod pripadnika zajednica RAE iznosi €397;
- Ne postoje podaci o tome koliko je žena RAE zajednice zaposlene na Kosovu.

8.2 Tendencija Kosova (tokom perioda 2002-2007)

- Ne postoji pripremljena Strategija o smanjenju siromaštva koja bi pružila mere o poboljšanju situacije zajednica RAE;
- Postoje selektivne politike o zapošljavanju pripadnika zajednica RAE koji potiču iz različitih regiona Kosova;
- Ne postoje programi o stručnom obrazovanju;
- Zbog jako malo kvalifikacija, veliki broj RAE je nezaposlen.
- Od 16% manjinskih radnika javne administracije PIS, samo 0, 58% čine RAE.

8.3 Upoređenje sa ostalim zajednicama:

- Stopa nezaposlenosti Kosovskih Srba je 30.18% a Kosovskih Albanaca 45.85%;
- Stopa krajnjeg siromaštva Kosovskih Srba je 3.94% a Kosovskih Albanaca 12.87%;

- Per Capita prihod kod Kosovskih Srba iznosi €1.282 a Kosovskih Albanaca €1.051.

8.4 Neke negativne refleksije problema :

- Ne postoje nikakve veze između obrazovanja i mogućnosti zapošljavanja pripadnika RAE zajednice, uključujući mere za primenu metode transfera iz škole na posao;
- Većina zaposlenih pripadnika najčešće radi u sektorima u kojima su niže plate i na funkcijama koje ne zahtevaju profesionalne obuke.

8.5 Preporuke i očekivanja

- Povećati broj zaposlenih pripadnika zajednica RAE;
- Pripremiti Strategiju za smanjenje siromaštva, uzimajući u obzir specifične potrebe RAE;
- Promovisati i uspostaviti mehanizme za zapošljavanje žena iz zajednica RAE;
- Kreirati čvrste veze između škola i mogućnosti zaposlenja nakon iste za sve tri zajednice, uključujući i mere za olakšavanje transfera iz škola na posao;
- Predstaviti afirmativne mere i obezbediti jednak pristup zaposlenju u javnim sektorima za pripadnike zajednica RAE;
- Obezbediti profesionalne obuke za pripadnike zajednica RAE, fokusirane na potrebe tržišta a posebno u većim sektorima;
- Predstaviti privremene mere i afirmativne akcije, koje preduzetnicima RAE pružaju mogućnost učešća na tenderima ili apliciranju za ugovoranje poslova.

9. ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA PITANJA

Ljudski vek, mortalitet novorođenčadi, bolest i ostali zdravstveni indikatori su znatno lošiji za Rome nego za većinsko stanovništvo Kosova. Zajednica Roma se susreće sa nejednakim pristupom zdravstvenoj nezi. Jako mali broj studenata pohađa medicinske škole. Neozbiljno shvatanje posebnih potreba RAE među medicinskim osobljem povećava nepoverenje Roma u pružanju zdravstvene nege. Registrovan je veliki broj zaraznih bolesti i izgladnelosti Roma. Zato:

Mi, do 2011, očekujemo poboljšanje zdravstvenih uslova i socijalne situacije zajednica RAE

⁵ "Romi i raseljeni u jugoistočnoj Evropi u riziku", UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States

9.1 Trenutna situacija na Kosovu

- Zaposlenost pripadnika zajednice RAE u sektor zdravstvene nege iznosi samo 0.5%;
- Veliki broj kvalifikovanih Roma nije zaposlen u zdravstveni sektor;
- Ne postoje podaci o broju RAE koji primaju socijalnu pomoć;
- Postoji strah među pripadnicima zajednica RAE od nejednakog pristupa zdravstvenim uslugama;
- Zajednice RAE nemaju pristup kvalitetnoj pitkoj vodi;
- Jako mali broj zdravstvenih radnika iz zajednica RAE;
- Neadekvatna antenatalna zaštita Romskih žena.

9.2 Tendencija Kosova (tokom perioda 2002-2007)

- Ne postoje nikakve preduzete mere za pripremanje baze podataka o RAE koji nemaju pristupa zdravstvenoj nezi;
- Ništa, na osnovu zakona o zdravlju, nije urađeno za poboljšanje pristupa preventivnim zdravstvenim uslugama i bolničkoj nezi;
- Ništa nije urađeno na sprovođenju i nadzoru zakona o diskriminaciji, posebno u odnosu na pristup zdravstvenoj nezi;
- Ništa nije urađeno na eliminisanju stigme i diskriminacije zajednica RAE tokom pristupa zdravstvenoj nezi.

9.3 Upoređenje sa ostalim zemljama:

- Slične tendencije u zdravstvenim i socijalnim pitanjima su registrovane i u susednim zemljama.

9.4 Neke negativne refleksije problema :

- Samo jedan doktor Romskog porekla je zaposlen.
- Pripadnici zajednica RAE su zaposleni kao zdravstveni radnici ili tehničari samo u nekim regionima;
- Žene iz zajednica RAE nemaju isti pristup i ne dobijaju isti zdravstveni tretman;
- Nedovoljno tačnih medicinskih podataka o pripadnicima zajednica RAE;
- Jako mali broj registrovanih slučajeva diskriminacije u zdravstvenim ustanovama.

9.5 Preporuke i očekivanja

- Stvoriti mogućnosti za uključivnje pripadnika zajednica RAE u više medicinske škole i fakultete;
- Osigurati zaposlenje postojećeg kvalifikovanog osoblja u zdravstvene ustanove;
- Osigurati pristup preventivnom zdravstvu i bolničkim uslugama na osnovu zakona o zdravlju;
- Obezbediti specifične obuke za zdravstveno osoblje i jednak pristup zdravstvenim uslugama, eliminisanjem stigme i diskriminacije;
- Osigurati mehanizme za obezbeđivanje kvalitetne pitke vode;
- Stvoriti mogućnosti za aktiviranje i zapošljavanje osoblja koje je završilo medicinske škole ili koji su obučeni za pružanje zdravstvenih usluga za potrebe zajednica;
- Zdravstvene ustanove treba približiti naesljima RAE zajednica.
- Pružiti jednake mogućnosti pristupa institucijama koje pružaju javne uslug (obdaništa, predškolske institucije, škole, centri za socijalnu zaštitu, centri za smeštaj žena i dece/sigurne kuće);
- Uspostaviti i predstaviti mere koje ciljaju ka pružanju boljeg planiranja porodice i zdravstvenih usluga za zajednice RAE.

10. KULTURA, MEDIJI I INFORMACIJE

Zajednice RAE su u prošlosti bile pod velikim uticajem kulture većinske i ostalih zajednica. I pored tog uticaja, zajednice RAE su sačuvala i predstavile svoje kulturno bogatstvo putem folklornih ansambala i amaterskih pozorišnih glumaca. Značajnu ulogu u zaštiti ove kulture su imali autori i njihovi radovi, kao i školovani Romi koji su radili na razvoju Romskog jezika. Iako mediji igraju značajnu ulogu u postizanju kohezije između RAE i ostalih zajednica i u poboljšanju njihove komunikacije, RAE nisu trenutno zastupljeni u ključnim medijima. Zato:

Mi, do 2011, očekujemo značajan porast zastupljenosti RAE u ključno medijsko i kulturno društvo

10.1 Trenutna situacija na Kosovu

- Kultura RAE nije realno zastupljena i uvek je prikazana na način koji uvećava predrasude i stereotipe;

- Samo 5-6 donatora je pružilo podršku štampanju knjiga na Romskom jeziku, što ustvari ometa standardizaciju istog i afirmaciju novih autora;
- Od 128 radio stanica, samo pet emituje programe na Romskom jeziku;
- Informativni programi za zajednice RAE ne nude obrazovne i kulturne programe;
- Nema profesionalnih novinara na Kosovu i većina njih radi kao obučeni novinari koji imaju iskustva sa medijima.

10.2 Tendencija Kosova (tokom perioda 2002-2007)

- Javni radio servis PTK je od 2003 počeo sa emitovanjem 30-to minutnog programa, dok javni televizijski servis PTK četvrtkom emituje 45-to minutni nedeljni program "Yekhipe", i reprizira ga nedeljom ili ponedeljkom;
- Od 22 privatne TV stanice, samo 3 emituje nedeljne programe na Romskom jeziku;
- Među zajednicama RAE nema dovoljno ljudskih resursa koji mogu razviti i upravljati sistematskim kulturnim, medijskim i informativnim radom;
- Ne posoji dovoljno programa obuke za profesionalne radnike u kulturi i osoblje koje profesionalno može raditi u medijima;
- Ne postoje godišnji operativni programi za poboljšanje kvaliteta kulturnog bogatstva zajednica RAE;
- Nema dovoljno objekata za razvijanje kulture i medija zajednica RAE na Kosovu.
- Nema dovoljno mladih ljudi koji su uključeni u proces smanjivanja negativnih tradicija među zajednicama RAE.

10.3 Upoređenje sa ostalim zemljama:

U Makedoniji je situacija drugačija:

- Od septembra 2007., Romski jezik, kultura i istorija su uključeni u školski program osnovnog obrazovanja;
- Veliki broj medija emituje programe na Romskom jeziku. Tri radio stanice i dve televizijske stanice su u vlasništvu Roma i pokrivaju teritoriju Balkana i Evrope;
- Postoji najmanje 10 amaterskih pozorišta, koja rade i aktivno predstavljaju kulturu Roma u Makedoniji a i šire.

10.4 Neke negativne refleksije problema :

- Negativna slika o zajednicama RAE otežava njihovu interakciju i komunikacije sa ostalim manjinama i integraciju u društvo;
- Službene liste institucija govore o 15 nacionalnih i lokalnih elektronskih medija koje emituju programe za zajednice RAE, ali je broj istih ustvari 6.

Postoji samo 1 donator koji sponzoriše izdavanje 1 periodičnog magazina i 1 magazina za decu;

- Rano stupanje u brak i rano napuštanje škole od strane devojčica, negativno utiče na pronalaženje novih glumica za amaterska pozorišta, folklornih igračica ili novinarki, koje bi mogle da, na duže staze, pokrivaju kulturne događaje i razvijanje drama, folkloru i medija, ali njih je teško naći;
- Pripadnici zajednica RAE su, do sada, u jako teškim uslovima i uz minimalne tehničke mogućnosti improvizovali i pripremali kulturne događaje.

10.5 Preporuke i očekivanja

- Predstaviti različite programe obuke koji će pomoći razvoj efikasnih i inovativnih kulturnih i medijskih programa.
- Podržati i sprovesti uspostavljanje medija u vlasništvu RAE i obučavanje novinara iz zajednica RAE;
- Zaposlenje pripadnika RAE u vladine organe i institucije koje se bave pripremanjem politika za kulturu i informacije, će dovesti Kosovo do višeg nivoa zalaganja za postizanje potreba zajednica RAE;
- Pripremiti planove i aktivnosti u saglasnosti sa kulturološkim, medijskim i informativnim potrebama zajednica RAE;
- Ojačati ljudske kapacitete za očuvanje i razvoj kulturne baštine zajednica RAE;
- Predstaviti kulturno-obrazovne i informativne programe za promovisanje kulture RAE;
- Promovisati i povećati vreme programa koji se emituju na radiu i televiziji, a koji su namenjeni zajednicama RAE;
- Razviti i organizovati edukativne i medijske kampanje kako bi se javnost upoznala sa životom, društvom i kulturom RAE, i značajnošću izgradnje inkluzivnog društva poštujući ljudska prava i identitet RAE;
- Stvoriti kadar obučenih žena iz zajednica RAE koje bi radile kao novinari u RAE i ključnim medijima Kosova;
- Podržati omladinu RAE jednakom proporcijom ženskih studenata, da studiraju žurnalistiku i zaposliti ih u javne medije.

11. ZAKLJUČCI

Svi ciljevi, mere i očekivanja predstavljeni u našoj platformi su deo našeg opširnog programa koji ima za cilj poboljšanje života i socijalne situacije zajednica RAE na Kosovu.

Centar za međunarodnu integraciju i značajne nevladine organizacije sakupljene u Forum Kosovskih Roma, Aškalija i Egipćana, su spremne na saradnju i pružanje neophodne pomoći svakom političkom entitetu koji će usvojiti i inkorporisati ovu platformu u svoj politički program, a nakon tog u prioritete vlade.

Mi smo spremni da, na svaki način i na svakom mestu, pružimo podršku bilo kojem političkom subjektu koji zajednice RAE vidi kao integrisane u budućem Kosovu.

Sve političke partije koje žele više informacija mogu kontaktirati Centar za međunarodnu integraciju putem email adrese: ciintegration@gmail.com